

Édes Anyanyelvünk

XXVI. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2004. DECEMBER

ÁRA: 120 FORINT

Látszólagos világ

Sokáig azt hittük, hogy reggelente tejet iszunk. Még vicceltünk is vele, hogy ez a tej aligha látott tehenet, legföljebb tejgyárat. Azután kiderült, hogy csak reggeli italt ittunk. Ma már így is írják rá a dobozra: *Reggeli ital*.

Sokáig úgy tudtuk, hogy bort iszunk. Bár gyanakodtunk, s mondtuk is, szocialista bor ez, tudniillik sohase látott tókéét. Azóta kiderült, hogy van a bor, és van a *pi-bor*, ami azt jelenti: a pancsolt bor.

Sokáig ittuk a különféle pálinkákat, még meg is mosolyogtunk, hogy: „készült alkoholból és aromával”, ma már ezeket cseresznye- vagy körteízű szeszes italnak nevezik.

Akármihez nyúlunk, minden utánzat. Nem is értem, mi lenne, ha egyszer valami az lenne, ami. Ha szőlőből készülne a bor, gyümölcsből a gyümölcszörp és a gyümölcspálinka, tejből a tej.

A minap a boltban tiramisut akartam venni, s mi van ráírva a dobozra: *tiramisu ízű kocka*.

Tényleg, miért nem terjed ez a szokás szélesebb körben? Miért nincs – vagy talán már van, csak még nem írják rá – kenyér ízű félgömb, azután meg szóda jellegű víz, ami talán a buborékok számában különbözhetne a valódi szódavíztól. Válogathatnánk a boltban a sokféle játékszer közül. Magam is minden nyáron veszek egy (egy-nyári) tollaslabda-készletet, rendszerint az első játszma végéig bírja az eszköz, elnevezhetnénk ezt tollaslabdaszerű ütőnek és tollasszerű labdának.

A mobiltelefonokkal is meglehetősen sok a probléma. Talán korrektebb lenne, ha azt mondanánk: mobiltelefonszerű készülék. Úgy jártam a legutóbbi fényképezőgéppemmel is, hogy éppen a garanciális év lejártát követően ment tönkre: ezek szerint ez nem is fényképezőgép volt, hanem csak fényképezőgépszerű eszköz. Jó táskám még sose volt, se olcsó, se drága, vagy a zárja, vagy a füle, vagy a bélése ment tönkre, esetleg mind egyszerre. Ezek táskaszerű eszközök.

A bolhapiacra vásárolt kölni – kölniillatú folyadék.

Vásárolhatnánk például kerékpárszerű kerékpárt, a még nem eléggé módosak Mercedes-szerű személygépkocsit, a feltörekvők budainak kinéző falusi örökgarzont, amely természetesen a Duna helyett a kacsausztatóra néz.

Bár, talán, jobban járnánk, ha egyszer végre minden azt jelentené, ami. A tej legyen tej, a bor legyen bor, a krumplileves pedig krumplileves (jaj, bocsánat, ez már politikailag foglalt), a többi az, kérem, lötyty, vicik-vacak, bővli, illetve csak nyelvficam.

Ez pedig egy jegyzetszerű írás vala, Balassi Bálint születésének 450. évfordulóján, egy kései Balassitól. Aki olykor szintén nem az, aki.

Balázs Géza

A TARTALOMBÓL:

Zilahi Lajos:
„Vita” a nyelvűvelésről

Bán Ervin:
Miért van a
nyelvűvelésnek
létjogosultsága?

Láng Miklós:
Anyanyelvűség az EU-ban

V. Raisz Rózsa:
Sajttalan – sajtalan, sóttalan

Jakab István:
Is, sem (se)
közbevetés előtt és után

Balog Lajos:
Fél(re)fordítók

Kardos Tamás:
Anyagnévi
„rontom-bontom!” jelző

És: nyelvi mozaik,
anyanyelvi mozgalmak,
versenyek, pontozó,
keresztrejtvény, új szavak

Kedves Olvasóink!

1%

Ismét év végéhez érkezünk, újból közeledik a személyi jövedelemadó befizetésének időpontja. A korábbi évekhez hasonlóan ismét arra biztatjuk, kérjük olvasóinkat, hogy adják 1%-ával szövetségünket támogassák. Jelentős segítség ez számunkra, hiszen, mint előző, 4. számunkban beszámoltunk róla, legutóbb is több mint félmillió Ft-ot tett ki az az összeg, amelyet olvasóink, szövetségi tagjaink nekünk felajánlott adóforintjaiból kaptunk. Fogadják érte ezúton is köszönetünket!

Adószámunk: **19663155-1-43**

Egyúttal jelezzük: 2005-ben sem lapunk ára, sem a szövetségi tagdíj nem emelkedik. Az Édes Anyanyelvünk egy-egy száma továbbra is 120 forint, az egész évi előfizetés 600 forint, a szövetségi tagdíj pedig, amely már a lap árát is magában foglalja, 1000 forint, illetve diákoknak és nyugállományban levőknek 700 forint.

25 év

Legutóbbi számunk 2. oldalán jeleztük, hogy szövetségünk – két akadémiai bizottsággal közösen – 2004. október 7-én **25 év anyanyelvünk szolgálatában** címmel tudományos ülést rendez a Magyar Tudományos Akadémián.

Az ünnepi esemény azóta le is zajlott. Az ülést, amelyet **Kiefer Ferenc** akadémikus, a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke nyitott meg s vezetett le, mindvégig igen nagy érdeklődés kísérte. Az Akadémiai Kiadó vezetői legnagyobb örömeinkre felajánlották, hogy a téma fontosságára való tekintettel egy kis kötetben kiadják a konferencia anyagát, s azt az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai még ez évben, az Édes Anyanyelvünk folyóirat 5. számával együtt meg is kapják a kiadó ajándékként, azok az olvasóink pedig, akik nem tagjai a szövetségnek, továbbá az egyéb érdeklődők méltányos áron megvásárolhatják majd a könyvesboltokban.

A szövetség minden tagját s az Édes Anyanyelvünk minden olvasóját tisztelettel köszönti

az Anyanyelvpolók Szövetsége

TARTALOM

Balázs Géza: Látszólagos világ	1
Kedves Olvasóink!	2
Zilahi Lajos: „Vita” a nyelvművelésről	3
Szilágyi Ferenc: Nyelvében hal a nemzet	3
Graf Rezső: A mindennapok nyelvi hordalékából	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Bán Ervin: Miért van a nyelvművelésnek létjogosultsága?	6
Láng Miklós: Anyanyelvűség az EU-ban.	6
V. Raisz Rózsa: <i>Sajttalan – sajtalan, sóltan</i>	7
Jakab István: <i>Is, sem (se)</i> közbevetés előtt és után	7
Bozsik Gabriella: Szóösszetételek az intézménynevekben	8
Dóra Zoltán: Vatikáni vörös	8
Balog Lajos: Fél(re)fordítók.	9
Török András István: Fordítási hibák szellemi restségből	9
Batár Levente: A <i>védelem</i> és a <i>védő</i> mint szóösszetételi utótag	10
Holczer József: Meddig értelmező, mettől minőségjelző?	10
Buvári Márta: Szájkák	10
Szántó Jenő utolsó cikkei: Rövidítés: összevisszaság; Az <i>unió</i> körül.	11
Három részlet a középiskolások 34. Kazinczy-versenyén elhangzott beszédekből (Fehér József, Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna, Bencédy József)	12
Dörnyei László: A 6. Kresznerics-versenyről	12
Oglné Czepek Mária: A Beszélni nehéz! körvezetők erdélyi vándortábor.	13
Szűts László: Nyelvművelő napok Adán	13
Laurenszky Ernő: Melyik a vezetékneve?	14
Szloboda János: Egy Csokonai-vers, amelyet Petőfi írt.	14
B. G.: Állj meg, kislány!	14
Sz. Györffy Sarolta: Városháza-e minden „Városháza”?	14
Rubóczky István: Hogyan kommunikáljunk tárgyalás közben?	15
Büky László: Versegly-émlékkönyv	15
Kardos Tamás: Anyagnévi „rontom-bontom!” jelző.	16
Új szavak, kifejezések (32.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok.	17
Hírek	17
Pontozó.	18
Keresztretjévény.	19
Koltói Ádám: Szűkülés, szűkülés	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em. Telefon: 461-4500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122. Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv Villámposta: anszov@mail.datanet.hu

Terjeszti: a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt., a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág, továbbá terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítők-nél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp. VIII., Orczy tér 1.; tel.: 06 1 477-6300; postacím: Bp. 1900). További információ: 06 80 444-444; hirlapelofizetes@posta.hu Ára: 120 Ft. A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk: Hírlap Vevőszolgálat; ingyenes hívószám: 06 80 444-444 Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2-4. Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábrián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az **Oktatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,**

valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 06 20 473-4084
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

„Vita” a nyelvművelésről

1. Minden kiérlelt elméleti vita érdekes és tanulságos. Első látásra a nyelvművelésről folyó vita is ilyennek tűnik. Több mint ötven oldalnyi, az internetről leírt anyag alapján azonban úgy látom, hogy itt nem szakmai vitáról van szó: aki ugyanis azt mondja, hogy nincs szükség nyelvművelésre, az „előíró”, és azzal érrel a diszciplináról nem érdemes vitatkozni. Vagy ha mégis, akkor ugyanúgy „előíróan”, ahogy Ők gondolják.

Lehet-e tárgyilagosan beszélni a témáról azzal, aki így kérdezik: „Van-e szükség nyelvművelésre?”; vagy azzal, aki így vélekedik: „... ami persze nem is tudomány”, vagy aki „A nyelvművelés kártékonyágáról és ármánykodásáról” címmel közzel bibliográfiát az interneten?

Szomorúan írom le: ilyen személyeskedés a szlavista Asbóthnak Melichez címzett írásai óta nemigen volt a magyarországi nyelvészek között. Régen és éppen a nyelvművelés kapcsán írta Lőrincze Lajos: „A viták hangneme legyen méltó az ügyhöz.” Ezekben az írásokban cseppjét sem találjuk ennek a kívánalomnak.

2. Miben kötekedik az „Ők” csoport? (Nem akarok az idézetek mögé bújni, de a lap adottságait, igényeit nézve ez a megoldás a leggazdaságosabb. Két kérdést érintek röviden, jóllehet mindkettőnek gazdag irodalma van, s ma már látjuk, ellen-irodalma is. Az egyik felvetés az, miszerint a nyelvművelés „bele akar avatkozni ... több millió ember beszédébe” – olvassuk az egyik írásban. Sebestyén Árpád sokkal árnyaltabb és pontosabb fogalmazásban ezt mondja erről: „a nyelvművelés lényege a nyelvhasználat befolyásolása”. Jól érzékelhető, hogy nem elhanyagolható különbségről van szó. S hogy ennek van gyakorlata is a magyar nyelvművelésben, igazolásul idézem Ferenczy Gézárt, aki az *ami* és az *ami* névmás helyes használata kapcsán írta: adott helyzetben az *ami* „a választékosabb stílusból kirí, de a közvetlenebb stílusban helyénvaló”. Kit sért az ilyen iránymutatás? Hol van itt az „előírók” akarnokkodása? Miért támadható az ilyen szemléletű szándék? Ha volt kifogásolható a 20. századi nyelvművelés szellemiségében és gyakorlatában, az a két háború közötti időszak egyes nyelvművelőihez köthető, de ezt meghaladta a század második felének nyelvművelése. Az új szemlélet, megközelítés azon alapult, hogy „a nyelvművelés, mint a nyelv is az emberért, a társadalomért van” (Lőrincze Lajos), és ehhez tartotta is magát.

A magyar nyelvművelés itt született, itt nőtt fel, ma is a nyelvhasználat pallérozását tekintve feladatának, az „Ők” csoportjának tagjai viszont „a magyar történeti-társadalmi viszonyok figyelembevétel nélkül plántálnak át hazai viszonyokra, adottságokra, fejlődésre ráhúzott elméleteket” (Benkő Loránd). Ez a baj, nem az, hogy e csoport tagjai között sok az anglista, vagy hogy

„hatalmi pozícióban” lévén, a „Mi” csoport nem tartja szükségesnek, hogy „igazolja saját értékrendszerének létjogosultságát”. Aki elolvasta Fábrián Pál összefoglalását (Nyelvművelésünk évszázadai. Bp., 1984), az tudja, hogy ezek csak szavak.

A „Mi” csoport az élő köznyelvet tekinti a mai nyelvhasználat példájának, azt a beszélt normatív változatot, amely létezik, de amelytől – helyzetektől függően – el-eltér a beszélő. Az „Ők” csoport viszont úgy gondolkodik, hogy nem kell norma, nem kellene kötétségek, mindenkinek joga úgy beszélni, ahogy akar. Pedig a kötétségek, ahogy a nevelésben is, a nyelvhasználatban is jó irányban szabályoznak. Bármilyen liberálisan gondolkodik is valaki a nyelvhasználatról, a társadalomtól csiszolt norma azért van, hogy figyeljünk rá. Aki erre megértően figyelmeztet, az nem kioktat.

3. Az is furcsa, amit a nyelvjárást használó gyerek és az anyanyelvi oktatás kapcsán emlegetnek. Nem arról beszélnek, amiről a „Mi” csoport beszél. Ilyeneket írnak: „a tanár érzékeltesse: nem nézi le azt a nyelvváltozatot, amit a gyerek otthonról hozott.” (Tartalmilag még túlzóbb interpretáció a „változtassa meg beszédét, ha valamit akar” hivatkozás.) Nem tudom: kitől jegyezték fel ezt a kijelentést, felszólítást? Hol hallottak ilyeneket? Mert igaz, hogy a legidősebb falusi emberek – a hírközlő eszközökben megszólalók nyelvhasználatától függetlenül – a helyi nyelvjárást beszélik, az unokák beszédét azonban ezek a jelenségek legfeljebb színezik. S a tanárok amúgy sem hadakoznak már a nyelvjárási beszéd ellen. (A helyesírási hiba – abból van még bőven – az hiba, már csak azért is, mert nem száll el, mint egy-két *i*-zve ejtett szó.) Hadd idézzem a legfrissebb hivatkozást a tanulók – ahol még van – nyelvjárási beszédének fogadására. Az iskolában „a köznyelv és a nyelvjárási viszonyának tudományos alapú ... megismertetésével, illetőleg a nyelvjárási hasznosságának, szerepkörének, értékeinek tudatosításával segítjük a nyelvjárási (hátterű) beszélők anyanyelvi otthonosságérte-
nének kialakulását” (Kiss Jenő).

4. Végül még egy megjegyzés. Akik ellen „Ők” méltatlanul hadakoznak – szándékosan nem őket idéztem –, azok több tisztelet érdemelnek tőlük is, a társadalom ugyanis elismeri az eredményeiket.

Nyelvében hal a nemzet

A 100 éves Magyar Nyelvtudományi Társaságnak

– A nyelv – mondja a bölcs –, mint klíma: hideg- s a melegfront; nem zabolázhatt meg: esztelenül kavargó.
(Ez sem igaz, minthogy az aszályt is, mint a vihart, árt, mérsékelheted el-nyomva dühödte erejük);
csak hogy a nyelv más, több: kultúra, a nemzeti lélek műve: lugas, közös agy tervszerű, dús remeke;
századok s évmilliók szíve, lelke dobban a szóban,
s ajkak párja máig a szó, melegen;
s parlag hogyha e mű: vad dudva, gyom és gaz emészti,
elpusztul, s vele el hajdani rest ura is.
Nem számjegy, dominókockák köve, jel csak a szó: mag, melyben illat, szín rezg, szőlő repesőn;
lelki gyümölcs, kenyered – s emlékezz, hogy zord idegenben éhed – a honvágyad – csillapítá, ha honi szót hallál Berlin, New York, Párizs vad rengetegében, lélektáplálék, nem művi chips csak a szó.
Így, ha a nyelv senyved, ha a színe el-kifakul, s ha romlanak izei, s ponty helyibe kapsz polipot:
elsatnyulsz magad is, s végül – ehetetlen, hogyha menőd már: elfogysz, s véled a nyelv, a haza is tűnik el,
hogyha hazádban, ahol bölcsőd ringott, az akácok utcán úgy érzed: Anglia, Ausztria kisvárosi útján jársz: Pub, Beer, Café, Conditorei, Snack: megzavarult tudatod kérdezi: mely haza ez?!
Nincsen béke; a szép akác- s nyárlombok alatt zeng:
– Hun tekeregsz, Jennifer? Fejld a tejet, Lucyvel!
A házak, boltok s a falak a régi, de rajtuk a nyelv! Így járhat a bús mohikán a Chicago kövein.
– Uff! Uff! – szólt Sastoll, s angolra cserélve beszédét:
Be you Hungarian, faithful to your old, very fine, dear language and field!* Mert ládd-é, mire lettem, s vélem a népem!
Nyeld le szíved s nyelved: mint a szü s mohikán!

Szilágyi Ferenc

* Légy, magyar, hű régi, nagyon szép nyelvedhez és földedhez!

A mindennapok nyelvi hordalékából

Napjaink nyelvhasználatának „nagyvonalúságára” jellemző, hogy sem a beszélő, sem pedig az író nem ügyel eléggé a szavak pontos jelentésére. Néhány példa a jelenségre. „A kísérlet kimenetele nem volt *egyöntetű*” – olvastuk egy dokumentumfilm tartalmi ismertetésében; vagyis nem volt *egyhangú, egységes*, holott arról kívántak tájékoztatni bennünket, hogy nem volt *egyértelmű*, azaz *egyféle-képpen érthető*.

„A város egzotikus bájai mindkét lányt *elvarázsolják*, ezért mindent megtesznek a városban eltöltendő hétvége megnyeréséért.” Talán eltűntek a lányok? Dehogyan, csupán *elbűvölték* őket a város bájai, vagyis *megigézték, elkápráztatták* őket. Nem mindegy!

„A Fővárosi Közterület-fenntartó Rt. munkatársai a hét végén az Erzsébet híd és a Váralagút *lecsutakolásával* végeztek” – olvashattuk egy híradásban. Talán bizony lovaknak nézték a hidat és az alagutat?

„A Szalajka-forrás táplálja a Szalajkavölgy pisztrángokat *tenyésztő* tavait” – adja hírül egy tájékoztató szöveg. A tavak aligha *tenyésztik* a pisztrángokat, inkább csak *éltetik, tartalmazzák*, vagyis a helyes jelző az *éltető, tartalmazó* lehet.

„Nem szeretem a pénzt *fecsérelni*” – nyilatkozta az énekesnő. Fecsérelni *időt, szót* szoktunk, pénzt *szórni, herdálni* – azaz könnyelműen, feleslegesen kiadni.

*

Szokatlan észjárásra utaló szóhasználati jelenségekkel is gyakran találkozhatunk szóban és írásban egyaránt. Ilyenek: „Az ügyben *nulla toleranciával* járunk el” – nyilatkozta a rádióban egy illetékes. Szintén rádióriportban mondta egy szakember: „A hungarikumok még nem jelentek meg a *kínálat szintjén*.” „A hangszereknek *nagy anyagi vonzata van*” – hallottuk egy zenetanártól. Pedig csak azt akarta közölni, hogy a hangszerek *drágák*.

*

A rangkórság is megjelenik napjaink nyelvhasználatában: nem elég a *tanácsadó, tárgyaló, szervező* stb. megnevezés, újabb már csak *főtanácsadó, főtárgyaló, főszervező* van, különösen az EU-s nyelvhasználatban vagy a fesztiválokról szóló hírekben.

*

Változatlanul bizonytalanság mutatkozik az igekötők jelentésének mérlegelésékor. Egy tévébeli hírben hangzott el: „Két embert *lőtt le*, már túl vannak az életveszélyen.” Akit *lőnek*, az meghal, akik túl vannak az életveszélyen, azokat (szerencsére!) csak *meglőtték*. Pénzügyi szakember nyilatkozatában hangzott el a rádióban: „Ez a bankártya

le van korlátozva”, vagyis pénzt nem lehet vele felvenni, azaz *zárolva van*.

Egy napilap cikkében volt olvasható: „A fesztivál az akarta demonstrálni, hogy a társadalmi folyamatokat *le kell követni*.” A szerző bizonyára azt akarta közölni, hogy *figyelemmel kell kísérni* őket.

Ugyancsak újsághírben találtuk a következő mondatot: „Az érdekképviseletek a társaságnál tervezett létszámleépítés és a *kiszervezések* módjával nem értenek egyet.” Nem tudható, mit akar kifejezni az, aki így fogalmaz. A kiszervezés jelenthet *átszervezést, de elbocsátást* is!

Közlekedési szakember nyilatkozta: „Először a fő útvonalakat kezdjük *megszórni*.” Ezt az igekötős alakot általában ’meghint, megpermetez’ értelemben szoktuk használni; járdát, utat *felszórni* szokás. Idegen szóhoz kapcsolni igekötőt különösen problematikus, mint példánk is mutatja: „Az amúgy sem jelentős erkölcsi tőkéjét ez az ügy teljesen *leamortizálja*.” Jobb lett volna magyar szót használni: például *megszünteti, tönkreteszi*. Hasonlóan szokatlan az igekötő-használat a következő példában is: „*kitagadja* belőle a lényegét”. Megszokottabb lenne itt a *letagadja* alak.

Már nemcsak a hivatali nyelvben, hanem a mindennapi nyelvhasználatban is helyesnek tartják a *bonyolít* igét ’intéz, elintéz’ jelentésben: „A tavalyi felvételeket az előző zeneigazgató egymaga *bonyolította*.” „Az egyetemes szolgáltatást valamennyi településen mobil eszközökkel *bonyolítják* a jövőben.” „A Felezővel telefonbeszélgetéseit kapcsolási díj nélkül *bonyolíthatja*.” A jelenség országosan elterjedt volna ellenére is azt javasoljuk: tegyük ki a *le* igekötőt, mert logikusabb, tehát helyesebb!

*

Hibás névutóhasználat is előfordul: gyerekeket karantén *alá* helyezték.” Helyesen: *karanténba*. – „A Kháron ladikjából hangzanak el részletek, néhány kortársi megemlékezés *társaságában*.” Helyesebben: *közben*.

*

Feltűnő kötőszó-használati pontatlanság, hogy elmarad az *is* hozzátoldó-nyomósító kötőszó a *nemcsak, ... hanem ... is* alakpárból: „A megható mese *nemcsak* Európában, *hanem* világszerte közkedvelt” – világszerte *is*. „A kölykök *nemcsak* az anyjuk, *hanem* az egész falka gondoskodásának és védelmének köszönhetik az életben maradásukat” – védelmének *is*. „Az Unió *nemcsak* szavakban hirdeti a szolidaritást, *hanem* egész rendszerével a szegényebb társadalmi rétegek és térségek felzárkóztatását szolgálja” – felzárkóztatását *is*.

*

Az *aki* és *amely* névmások felcserélése szinte mindennapos (szerencsére majdnem kizárólag az élőbeszédben). Igazoláslul legyen elég mindössze két példa: „A folyóiratba azok a szerzők szívrognak vissza, *amelyek...*” – *akik*; „Az utcán olyan tömeg alakult ki, *aki...*” – *amely*.

*

A felesleges idegenszó-használat is majdnem állandó jellemzője a mindennapok írásos szövegeinek és az élőszónak. „Külön *főkuszáltunk* Európára, külön Magyarországra” – nyilatkozta egy politikus a rádióban. Elég lett volna azt mondani, hogy *összpontosítottunk* vagy egyszerűen *figyeltünk*. Egy másik rádiónyilatkozatban hangzott el: „A *kontaktot* felvettem velük.” A teljes alak a *kontaktus*, de nem lett volna egyszerűbb ezt mondani: a *kapcsolatot*? Újságcikk címében volt olvasható: „Figyelik az *imitátumokat*”. Maga a szóalak is új „alkotás”. A szócsalád eddig szótárazott tagjai: *imitáció, imitál, imitátor*. „Továbbra sem megoldott az élelmiszer-imitátumok egyértelmű elkülönítése a fogyasztók részére.” Nem tudjuk, hogy *utánzat* vagy *hamisítvány* helyett használta-e az illető a szóalakat.

Nem illik az igényes köznyelvbe következő példamondatunk megjelölt szava sem: „A szépségkirálynő-választás eléggé *slendrián* lebonyolítása hű tükörképe mai politikai helyzetünknek.” *Felületes* vagy *hanyag* stílszerűbb lett volna!

*

Szóláskeveredés okoz zavart az idézett mondatban: „Komolyabb és nagyobb hatalommal felruházott tisztségviselőink megválasztásakor nem vagyunk eléggé körültekintőek, és csak akkor jövünk rá, hogy *vaj van a fülük mögött*, amikor már késő.” Helyesen: *vaj van a fejükön* vagy *sok van a fülük mögött*.

*

Ismételten írásban is előfordul vonzások nem pontos használata: „Felelősnek érzi magát lánya tragédiájában.” Pontosabban: tragédiájáért. „A cégek 23 százaléka gondolkodik alkalmazotti létszámának bővítésében.” Inkább: bővítéséről vagy bővítésén.

*

Nem mindegy az sem, hogy *szembe* vagy *szemben*. Nem tudta ezt a különbséget az, aki egy kalandfilm ismertetésében ezt írta: „Az ügynök különös ellenféllel találja *szemben* magát.” Igekötői szerepben a *szembe* a helyes alak. Néhány további példa tanácsként: *Szembe* fúj a szél (határozószó); Az iskolát és a mozit egymással *szembe* építették (névutó); A *szemben* lévő házban van az üzlet (határozószó); A színházzal *szemben* lakik a barátom (névutó).

Graf Rezső

Az Édes Anyanyelvünk mutatója, 1979–2003. Balázs Géza összeállításában megjelent Mutató 1979–2003 című kiadványunk, amely tartalmazza az Édes Anyanyelvünk első 25 évének tartalomjegyzékét, tárgy-, szó- és kifejezésmutatóját. Az Édes Anyanyelvünk 70 oldalas, keményborítós különszáma 400 Ft + postaköltségért (összesen: 500 Ft-ért) igényelhető a szerkesztőség postacímén (1364 Budapest, Pf. 122), illetve villámpostán (anyszov@mail.datanet.hu). Az igénylőknek csekket küldünk, a pénz beérkezése után pedig postázzuk a Mutatót.

NYELVI MOZAIK

(Megköszöni, hogy megköszönte – Ismeretlen Keresztury Dezső-vers egy könyv-dedikációban – „Bardóczky lebetegedett” – „Az élet olyan, mint a Lánchíd...”)

A Nap-kele című kora reggeli tévé-műsor interjúja általában azzal végződik, hogy a műsorvezető (egyszersmind riportter) megköszöni a beszélgetést, s erre a riportalany szintén *köszönöm*-mel válaszol. Tehát megköszöni, hogy megköszöntek neki valamit.

Nem tudom, hogy más műsorokban is így van-e, de az a gyanúm, hogy egy új nyelvi udvariassági szokás kialakulásának vagyunk tanúi. Eleinte talán így hangzott a nyilatkozó válasza a riportter köszönetére: – *Én (is) köszönöm, hogy meghallgattak (hogy kifejtettem az álláspontomat, hogy kíváncsiak voltak a véleményemre)*. Ebből azonban mostanára csak ennyi maradt: – *Köszönöm!*

Bizonyára akad olyan néző, aki ezt nem udvariasságnak, hanem udvariaskodásnak, sőt modorosságnak tartja. Másoknak viszont talán az nem tetszene, ha a riportalany a köznyelvi szokás szerint ezt válaszolná: – *Szívesen!*, mert beleértették a *máskor is*-t, ami ilyenkor magakellettésnek, saját magunk ajánlgatásának is fel fogható.

Vagyis akármilyen sután hat is a *köszönöm*-re *köszönöm*-mel felelni, az interjúban, úgy látszik, ez lett a szokás. Persze, ha bármi mást köszönnek meg nekünk, arra továbbra is ezt válaszoljuk: – *(Nagyon) szívesen!* vagy *Szívesen, máskor is!*

Köszönöm, hogy mindezt elmondhattam önöknek!

Szeptember elején emlékezett meg a magyar irodalmi közvélemény Keresztury Dezső születésének századik évfordulójáról. Az alábbiakban egy szerény, részben családi vonatkozású adalékkal szeretnék hozzájárulni a centenárium megünnepléséhez.

Keresztury Dezső, mint ismeretes, igen sokoldalú szellemi ember volt: költő, író, irodalomtörténész, műfordító, kritikus, tanár, könyvtáros, művelődéspolitikus (többek között évekig az MTA Helyesírási Bizottságának elnöke). Irodalomtörténet-írói munkásságának fő vonulata Arany Jánosról szóló könyvei alkotják. Ezek közül az elsőt, a „S mi vagyok én...” címűt, amely 1856-ig tárgyalja Arany pályáját, 1967-ben jelentette meg. E műnek egy, ma az én birtokomban levő példányát 1967. június 20-án részben verses dedikációval nyújtotta át Keresztury Dezső édesapámnak, Kemény G. Gábor történésznek, aki évtizedeken át kollégája volt az Országos Széchényi Könyvtárban. A dedikáció szövege (betűhív másolatban) a következő:

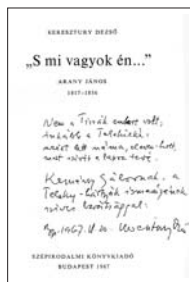
*Nem a Tiszák embere volt;
inkább a Telekieké;
azért lett néma, eleven-holt,
most szívét e lapra tevé.*

*Kemény Gábornak,
a Teleky-kártyák ismerőjének
szíves barátsággal:*

Bp. 1967. VI. 20. Keresztury Dezső

A vers elemzésére e helyütt természetesen nem vállalkozhatom, de úgy sejtem, a benne foglaltak egyaránt vonatkoznak mindhármukra: a szerzőre, a dedikáció címzettjére és a dedikált könyv hősiére, Arany Jánosra. A „Teleky-kártyák” (így, y-nal!) említésének az a magyarázata, hogy Kemény G. Gábor 1961-ben két kötetben kiadta Teleki László válogatott munkáit.

E szövegközléssel nemcsak Keresztury Dezső 100. születésnapjáról kívántam megemlékezni, hanem sok éve halott édesapámról is, aki a jövő évben lenne kilencvenéves.

A sportújságot lapozgatva ezen a címen akad meg a szemem: „Bardóczky lebetegedett”. A hírben az a meghökkentő, hogy Bardóczky férfiember, a magyar Davis Kupa-csapat éljártékosa. Márpedig a *lebetegedik* vagy *lebetegszik* igét elsősorban nőre értjük, ebben a jelentésben: „a szülés megindultakor ágyba fekszik”.

Értjük? Legyünk óvatosabbak: értem én, akinek anyanyelvi tudata jó ötven évvel ezelőtt alakult ki. Üssük hát fel a szótárakat! A szónak ezt a jelentését a hétköznapi értelmező szótár „kissé népies”-nek, a Magyar értelmező kéziszótár „népies”-nek minősíti. Ez arra vall, hogy az utóbbi évtizedekben fokozatosan kiszorult a köznyelvből, s a fiatalabb városi nyelvhasználók (amilyen a sportnapilap munkatársa is lehet) vélhetően már nem is ismerik. Az ő szókincsükben a *lebetegedik* ezeknek a kifejezéseknek a szinonimája: *ágyban esik, fekvő beteg lesz* vagy egyszerűen *megbetegedik*. A *le* igeikötőnek itt befejezté tevő funkciója van (mint ebben a törőlmetszett hivatali nyelvi mondatban, amelyet nemrég hallottam egy ügyintézőtől: *nehéz az előadókát le-szervezni*), ezenkívül persze arra is utal, hogy a beteg *lefekszik* az ágyába.

Érdekes, hogy ez az utóbbi jelentés is megvan a népi nyelvben: „Húgom, édes

húgom, / első kakasszókora / én lebetegedem” (az ÉrtSz. népköltési példája, amelyben kétségtelenül egy fiatalember szól a testvérehez vagy a kedveséhez).

Mindezek alapján az idézett újságcímet végeredményben nem lehet kifogásolni. Én mégis azt ajánlottam volna a Nemzeti Sport szerkesztőinek (már ha megkérdeztek volna), hogy válasszák a félre nem érthető, a semleges köznyelvi megoldást: *Bardóczky megbetegedett*.

Egyébként azóta meg is gyógyult, vígan püföli a labdát, és nem is tud róla, hogy egy pillanatig nőnek hihették az olvasók.

Az Így írtok ti második sorozatának Herczeg Ferenc-paródiájában hangzik el a szállóigévé vált mondat (Békés Istvának, a Napjaink szállóigéi című gyűjtemény szerkesztőjének minősítése szerint „a nagyhangú, semmitmondó, se füle, se farka filozofálgatás kipellengérezése”): „Az élet olyan, mint a Lánchíd...”

Azt eddig is tudtuk, hogy Karinthy paródiájának „ihletője” az 1925 novemberében a Nemzeti Színházban bemutatott történelmi színmű, A híd volt. Arról azonban, hogy ennek a jellegzetesen blód mondatnak más forrása is lett volna, nem szól a szakirodalom, így az egyébként szinte mindentudó Békés István sem.

Néhány hónapja egy Krúdy-vonakozás tisztázása végett meg kellett nézmem a Borsszem Jankó 1914. február 8-i számát, s abban A régi hasonlat címmel a következő viccet találtam: „– Na, hogy van, hogy van? – Köszönöm. Olyan az életem, mint a Lánchíd... – ? – Lezárnak.” A szövegnek az adta az aktualitását, hogy öt nappal azelőtt zárták le a Lánchídat a forgalom elől, megkezdve a vasszerkezet bontását (a Budapest Lexikon adata; ugyaninnen tudom, hogy a híd teljes felújítását a közben kitört világháború ellenére alig több mint másfél év alatt elvégezték).

Igen valószínű, hogy Karinthy emlékezett a tizenegy évvel azelőtti szövegre, s ez adta az ötletet a Herczeg-színmű nagyképző semmitmondásának kigúnyolására. Tisztázásra vár azonban, miért nevezi a Borsszem Jankó névtelen munkatársa az *olyan az életem, mint a Lánchíd* hasonlatot *régi*-nek. Tehát már azelőtt, 1914 februárja előtt is létezett?

Kezdő nyelvész koromban egyik meseterem, Kovalovszky Miklós biztatott a szövegtanra. Sajnos, nem fogadtam meg a tanácsát. Több mint harminc év óta ez az első szólásmagyarázatom, s ennek sem tudtam a végére járni.

Kemény Gábor

Miért van a nyelvművelésnek létjogosultsága?

Évek óta halljuk a csatazajt. Heves vita folyik a nyelvművelők és a nyelv rendjébe való beavatkozást ingerülten elutasító szakmabeliek között. Helyes-e, ha a beszéd mikéntjét rábízuk a társadalom használatára, vagyis a kizárólagos önszabályozásra?

Úgy vélem, a háborúságot főként fogalmi tisztázatlanság okozza. Mintha az érdekeltek nem tudnák: *anyanyelv* és *nemzeti nyelv* nem azonos fogalmak. Anyanyelve mindenkinek van, minden személynek és etnikai közösségnek. Még az afrikai pigmeusoknak is. Am ki nevezné nemzeti nyelvnek az ő idiomájukat? Bizonyos feltételeknek teljesülniök kell ahhoz, hogy az érintkezés közösségi eszközét *nemzeti* nyelvnek tekinthessük. A nyelvközösség létszáma? Afrika nyugati felében vannak olyan nyelvek, amelyeket több ember használ anyanyelvként, mint például az észtet. Még sincs irodalmuk a népköltészetén kívül; írók, ha vannak, franciául írnak. De részben francia a Maghreb-országok irodalmának nyelve is, jóllehet az arab nyugat-afrikai változatát több milliányian beszélik.

A nemzeti nyelv a nemzet teremtménye, születése része a nemzet születésének. Annak a folyamatnak, amelyben az etnikai közösség eljut fejlődésének legmagasabb fokára – ezt a fokot nevezzük nemzetnek.

Európa területén megbénította a fejlődést a széttagolt feudális-nemesi gazdaság. Nagyobb területen összefogott és ésszerűen szabályozott rendre volt szükség, így jött létre a *nemzeti piac*. Politikai feltételeit a legtöbb országban a fejedelmi abszolútizmus teremtette meg, különösen annak felvilágosult változata, amely felszámolta a hűbériség zavaros hatalmi állapotát. (Gondoljunk a francia Fronde-ra vagy arra a szörnyű helyzetre, amelyben Vörösmarty Két szomszédvár című kisépoca játszódik – milyen fejlődés történhetett volna ilyen bizonytalanságban?) A polgárság térfoglalása együtt járt a szellemi rend összeforrásával. A latin helyére a lakosság anyanyelve lépett – a polgárság vagy nem beszélt latinul, vagy nem tudott a latinul mit kezdeni a maga tevékenysége körében. Az anyanyelvnek fel kellett készülnie az új rend gazdasági, jogi, kulturális szolgálatára. A 17. század első felében megalapították a Francia Akadémiát, csaknem kétszáz évvel később – jellemzően a fejlődés időeltolódására – a Magyar Tudós Társaságot. Mindkettőnek az elsődleges feladata a nyelv gazdagítása, szabályozása, edzése, egységének szorgalmazása volt, vagyis a *nemzeti nyelv* intézményesítése. Ezt a feladatot e testületek ma is vállalják, a hatalmasan kibővült működési kör ellenére.

A nemzeti nyelv szükségképpen szabályozott, amint a nemzetgazdaság is. Ennek alapját nálunk – meg néhány más országban – a nyelvújítás teremtette meg, a tudományos testületek segítettek az erősödését, ez a szerepe ma a nyelvművelésnek és az anyanyelvi nevelésnek. A szabályozottság nem jelent szabványosítást, ellenkezőleg, ez az alapja a nyelvi kreativitásnak. Köztudott, mekkora szabadságot ad az angol nyelv a beszélőnek, írónak; ez nem bomlasztja a művelt nyelvhasználat belső rendjét, csak idegen nyelvként való tanítását nehezíti meg.

Ebben a fejlődési folyamatban született tehát meg a nemzeti nyelv.

A folyamat azonban megfordulhat. Az új univerzalizmusban esetleg az angol lesz a tudomány vagy általában a magasabb szellemi tevé-

kenység és részben a tanítás nyelve. A magyar akkor is anyanyelvünk lesz, de nem lesz többé nemzeti nyelv, ahogyan nem volt az a latin uralmának korában sem.

Az anyanyelvi nevelés célja a nemzeti nyelv megtanítása. Mindig is az volt. A „mikrokörnyezet” vagy a közvetlen társadalmi kapcsolatok nyelvét főlegesen tanítani, hiszen azt a gyerek ismeri (esetleg jobban, mint a pedagógus). Más kérdés, hogy a magyart hovatovább úgy kell tanítani, mint az idegen nyelveket. De ha az idegen nyelv szabályozott használatát megköveteljük, érvényesíteniünk kell ezt a követelményt a nemzeti nyelvre vonatkozóan is. Máskülönbön igaza lenne az úgazdag apának, aki így oktatta iskolás fiát: „Magyart azért tanítanak, hogy legyen állásuk a magyartanároknak.”

*

Nyomja el az iskola a gyerek magával hozott anyanyelv-használati szokásait? A szélsőséges jelenségeit igen, például a trágárságokat. De általában nem cél, sőt vétség is lehet. Egy hajdani kitűnő magyartanár ezt ajánlotta tanítványainak: „Órzd meg azt a beszédet, amelyet otthon vagy a faluban tanultál, de sajátítsd el a művelt köznyelvet is.” A nyelvművelés ellenségei azt szokták mennydörögni, hogy a maga kisvilágának nyelvi sajátosságaiban beszélő iskolást a pedagógusok kicsúfolják. Igen elvitelendő, de semmi köze a nyelvműveléshez, kizárólag *nevelési* vétség.

Korábbi írásaimban hivatkoztam arra, hogy az élet bizonyos területei kívül esnek a nyelvművelés lehetőségeinek körén. Hiába próbálkozunk a kocsma, a diszkó, a tőzsde nyelvezetének szabályozásával. Háboroghatunk a csúfságán, annyi jogunk van. De nagyon is szükséges a szabályozó nyelvművelés ott, ahol mintát adnak: a sajtóban, rádióban, televízióban, a politikai színtereken. A vásárcsarnok közönsége úgy társalog, ahogy, de azt megkövetelhetjük, hogy a területén kifüggesztett hatósági rendelkezéseket, eligazításokat kifogástalan magyarsággal fogalmazzák meg. A művelt, rendben tartott nyelvhasználat nem csak külsín kérdése. Ha teljesen kiengedjük a kezünkől a nyelvi fejlődést, kétségessé válik a *megértés*. Már érezhetjük a veszélyt. Például a hatóság iratokban. (Nem tekinthetjük szaknyelvnek, hiszen nem csak szakmabeliekhez szól.) Nemzeti nyelv, amelyet a nemzet megszólított tagjai sem értenek? Sokszor még a műveltek sem? Az iskolások nem értik a tankönyv szövegét, gyakran azért nem tudják megtanulni. A nyelvművelés ellenfeleinek is el kell ismerniök, hogy legalább ezen a területen elkerülhetetlen a „művi” beavatkozás.

Szükség van-e hát nyelvművelésre? Az *anyanyelv* esetleg „megél” nélküle, hiszen meg tudott maradni a latinítás hosszú századain át, Kazinczyig. A *nemzeti nyelv* azonban nem nélkülözheti. Különösen olyan nyelv esetében, amelynek a használati területét országhatárok vágják szét, ahol pedig nem hivatalos nyelv, ott nagy a többségi nyelv által gerjesztett centrifugális erő.

Mintha napjainkra megfordult volna a kapcsolat: nem a nemzet teremti a nemzeti nyelvet, inkább a nemzeti nyelv tartja meg híguló világunkban – hovatovább egyetlen tényezőként – a nyelvközösséget nemzetnek.

Bán Ervin

Anyanyelvűség az EU-ban

A Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság keretében működik a Mondjuk magyarul! mozgalom. Ennek június 2-i gyűlésén tartott előadást Deme László Anyanyelvűség az Európai Unióban címmel.

A professzor azzal kezdte fejtegetését, hogy teljesen főlegesen a nyelvművelés, mármint egyesek szerint. Emez egyesek közé, sajnos, magyartanárok, nyelvészek is tartoznak. Ezeknek írásaiból idézett részleteket. Azt fejtegetik e szakemberek, hogy a nyelvművelők sértik az emberi jogokat, elnyomják a személyiséget, hiszen amikor a tanár kijavítja diákjának suksüközését, nem tesz mást, mint ellentétet szít a diák és az őt magyarul tanító szülei között.

Szót az anyanyelvek lelkeről, szelleméről, amit az EU-ban is meg kell őriznünk. A különböző nyelveket beszélők különböző módon gondolkodnak. Példákat is említett Deme professzor. Ha megkérdezik egy magyartól, hogy hány ujj van, azt feleli: húsz, hiszen úgy gondolkodik, hogy a kezén is van tíz, meg a lábán is. Nem így a német, akinek tíz ujj van, hiszen a lábán levők az ő nyelvében nem ujjak. Hát még az angol, aki szerint az embernek a kezén négy-négy ujj van, mert a hüvelyk az már nem ujj; annak a funkciója különbözik a másik négyétől: ha megfogunk egy poharat, a négy ujjunk elől van, míg a hüvelyk(ujj) hátul, önál-

ló életet él. De kevés nyelv tudja ugyanazt a szint kétféleképpen nevezni, mint a magyarban a *piros* és a *vörös*. Vagy milyen érdekes a *házasságkötés* és az *esküvő* fogalma nyelvünkben. Említette példának még a szlovák nyelvben a *borda*, *létra*, *szekér* azonos tövét.

Ilyen körülmények között nehéz elképzelni, hogy valamely nemzet nyelve világnyelv legyen. Ez a nyelv óhatatlanul beforakodik a nemzeti nyelvekbe. Védekezésül törvényeket is alkotnak, mint nálunk a reklámtörvény. Ez nem zárja ki az idegen nyelvű feliratokat, de megköveteli, hogy azok magyarul is megjelenjenek ugyanazzal a tipográfiával.

A nyelvművelés feladata – egyebek közt – a főlegesen idegen szavak elleni küzdelem. Az önfeladó magatartás veszélyesebb, mint a külső behatás – mondta.

Végezetül fölvetette kedvenc témáját is: igazságosabb lenne világnyelvnek az eszperantó, amivel minden nemzet fia egyenrangúként tárgyalhatna a másikkal.

A színes, érdekes előadást nagy érdeklődéssel hallgattuk, majd számos hozzászólás, végül kötetlen beszélgetés zárta a gyűlést.

Láng Miklós

Sajttalan – sajttalan, sóttlan

Klasszikus magyar íróink műveinek – egyébként igényes, szép kiállítás – kiadásaiban egyre gyakrabban találkozni olyan (néha hiányos vagy hibás) szógyarazatokkal, amelyek ékesen mutatják, hogy változnak az idők, és velük együtt nemcsak mi változunk, hanem szókészletünk, sőt ennek ismerete is. Természetesen nem kívánható a magyar olvasók többségétől, hogy – akár a felismerés szintjén – ismerje elavult, elavulóban levő vagy éppen tájzavaink tömegét, attól a lehetőségtől azonban ne fosszuk meg az olvasóközönséget, hogy megértse szépirodalmi olvasmányaihoz az általa nem ismert szavakat, azáltal, hogy a kiadvány ad megfelelő értelmezést. De maga az olvasó is utánanézhethet szótárakban az ismeretlen szónak, kifejezésnek.

Néha azonban a kiadvány szerkesztői arra sem fordítanak elég gondot, hogy a ritkább szavakat helyes alakban közöljék. Márai Sándornak A szegények iskolája című, az Akadémiai és a Helikon Kiadó közös gondozásában 1992-ben megjelentetett kötetében a 108. lapon a következő olvasható: „A szegény helyesen cselekszik, ha fűtүүл a szakácsmesterek nyakatekert tanácsaira, s mert legtöbbször amúgy sem azt eszi, amit szeretne, hanem, amihez hozzájut, kénytelen a képzelet fűszerével hinteni meg és ízesíteni az egyszerű és sajttalan ételeket.”

A *sajttalan* szót azért emeltem ki, mert erről szeretnék szólni, bárha a nem elég figyelmes olvasó talán átsiklana a fenti mondaton. Aki azonban elmélyülten olvas, elgondolkozhat, hogy az ételekből miért éppen csak a sajtot hiányolja a szerző, mikor annyi mindent említhetne még: hússokat, halakat, drága fűszereket, különleges zöldségeket, díszes gyümölcsöket...

Természetesen nem a sajtot említi itt Márai Sándor. A mű 1933-as (Pantheon kiadású) és 1939-es (a Révai Kiadó által megjelentetett) szövegében egyaránt „egyszerű és *sajttalan*” ’sóttlan’ ételekről esik szó. E kiadások Márai magyarországi tartózkodásának idejéből valók.

A *sajttalan* melléknevet közkezen forgó értelmező szótárainkban hiába keressük. Az Új magyar tájszótár 2002-ben kiadott negyedik kötetéből azonban megtudhatjuk az érdeklődő, hogy e szó ’sóttlan’ értelemben a magyar nyelvterület nagy részén – főként a keleti területeken – ismeretes; a kassai születésű Márai vidékén, Abaúj megyében is: Abaúj-Torna vármegye fűzéri járását és Abaújszántót említi a szótár, az író tehát ismerhette a szót a kassai regionális beszélt köznyelvből, vagy a város vidékéről hozzájuk került alkalmazottak beszédéből tanulhatta.

A *sajt* szóhoz származása tekintetében sincs köze a *sajttalan*-nak. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a *sajt* ótörök eredetű, a *só*, melynek a *sajttalan* is szócsaládjába tartozik, finnugor vagy ugor tőből származik.

A *sav*- finnugor vagy ugor tő származéka a *savanyú*, a *savó* is, nemcsak a *só* vezethető rá vissza. A sós és a savanyú ízt számos nyelv, köztük a magyar sem különböztette meg kezdetben a szótár szerint, ezt igazolja a magyarban a savanyú levélzöldség *sóska* neve, a savanyú vízű kutakat jelölő *Sóskút* földrajzi név. A *sajttalan* alak bonyolult hangtörténeti fejlődés eredménye, a szótó sok évszázaddal korábbi állapotában egy, a *v*-nél a szájüregben hátrább képzett, tehát a *j*-hez közelebb álló réshang feltételezhető.

Nem kívánva további magyarázatokba bonyolódni, hallgassunk inkább Márai Sándorra, intelme általánosabb érvényű és értékű a fent tárgyalt jelenségnél:

„Vigyázni arra, hogy ne takarítsuk meg soha – kényelemből, tunyaságból – azt a kis mozdulatot, aminek árán megtudhatunk szótárból, lexikonból valamit, amit éppen nem tudunk.” (Ami a Naplóból kimaradt. 1945–1946. 299. l.) Persze ha megfelelő szótárban-lexikonban keresünk.

V. Raisz Rózsa

Is, sem (se) közbevetés előtt és után

Egyre több újságíró törekszik arra, hogy gondolattagolással, közbevetések szövegbe ékelésével tegye plasztikusabbá stílusát. Aki figyelmesen olvas, megállapíthatja, hogy a mondatokban egyre több a közbevetés, különösen a gondolatjelek közé tett olyan szövegrész (szó, szókapcsolat, tagmondat), amely a szöveg többi részétől mintegy elkülönítve új információval egészíti ki vagy éppen értelmezi a mondat valamelyik szavát, kifejezését. Helyesírási szabályzatunk aránylag részletesen foglalkozik ezzel a jelenséggel és írásjeles megoldásaival, formáival is. Ezért a példák közül itt most csak egyet idézünk szemléltetésképpen: „Műszaki egyetemen szerzett diplomát – vegyészmérnököt –, de író lett.”

Általában nemigen okoz gondot a fogalmazónak e módszer alkalmazása, esetleg csak akkor, ha a közbevetés határán *is* kötőszó van. A fejtörést az okozza, hová kerüljön az *is*: a közbevetés elé vagy után. Az utóbbi időben a szerzők egyre többen a közbevetés után teszik, s bizony nem a legjobban hangzik a mondat, sőt zavaró is lehet az *is* a (legalábbis számomra) szokatlan helyen. Íme, egy példa egy rendőrségi hírből: „A tolvaj az udvarban levő disznóolat – amelyben három sertés volt – is felgyújtotta.”

A legtöbb szerzőt nyilván az a tény vezeti az *is* kötőszó szórendi helyének ilyen megválasztásában, hogy a közbevetett tagmondat („amelyben három sertés volt”) a *disznóolat* tárgyra vonatkozik, annak a minőségjelzői mellékmondata; igyekszik tehát közvetlen kapcsolatot teremteni köztük. Csakhogy ezzel a megoldással megakasztja az olvasót a folyamatos olvasásban: amikor már úgy gondoljuk, a mondat állítmánya következik, „belebotlunk” az *is*-be.

Bármennyire „logikusnak” látszik is, hogy közvetlenül a jelzett szó után következzen a jelzői mellékmondat, ez esetben eltekinthetünk ettől a szemponttól. Az *is* ugyanis ún. simuló hozzátoldó kötőszó: hangsúlytalanul követi az előtte álló hangsúlyos szót, amelyhez értelmileg szorosan tartozik, s értelmezés szempontjából sem zavarja a jelzett szó és a jelzői mellékmondat összefüggését, hiszen mint viszonyzó nem fejez ki mondatrészt értékű fogalmat. Bizonyítékul így is átfogalmazhatjuk ezt a mondatot: „A tolvaj felgyújtotta az udvaron levő disznóolat is, amelyben három sertés volt.” Lám, a *disznóolat* tárgy után ott áll a simuló *is*, s ez mégsem zavar bennünket a jelzett szó és a jelzői mellékmondat összefüggésének megtalálásában. Nyilván rosszszallóan vennénk tudomásul, ha bárki is ezt a szórendet erőltetné csak azért, hogy a jelzett szó és a jelzői mellékmondata egymás mellé kerüljön: „A tolvaj felgyújtotta az udvaron levő disznóolat – amelyben három sertés volt – is.”

Simuló hozzátoldó kötőszó a *sem (se)* is, mégsem merném azt tanácsolni, hogy használatakor mindenkor hasonlóképpen járjunk el a szórendi hely megválasztásában, mint az *is* kötőszó esetében tettük. Nem, mert a *sem (se)* kötőszónak – simulékonysága és hozzátoldó szerepe mellett – tagadó (tiltó) jellege és szerepe is van. Pl.: „László nem vett részt az értekezleten, a kollégája sem tudott elmenni.” A *sem* ilyenkor az állítmányi tagadószt is helyettesíti. Jelentése ugyanis egyesíti magában az *is*-nek és a *sem*-nek az értelmét (’kollégája is nem tudott elmenni’). Bár szórendi szempontból szabályos, értelmileg homályosnak érezzük ezért az ilyen mondatot: „Nem elég nedves a talaj, a rét füve sem – amely megsárgult a nagy melegben – harmatos.” Tanácsosabb hát közelebb vinni az állítmányhoz a *sem* kötőszót, hiszen tagadó jelentésmozzanata tulajdonképpen arra vonatkozik: „Nem elég nedves a talaj, a rét füve – amely megsárgult a nagy melegben – sem harmatos.”

Még tanácsosabb ennek a szórendi megoldásnak az alkalmazása a *se* tiltó kötőszó használatakor. Pl. ebben a mondatban: „Ne menj közel az oroszlánkekre, s a gyereket se – aki még tapasztalatlan – engedd oda!” kevésbé világos a felszólítás (tiltás), mint ebben: „Ne menj közel az oroszlánkekre, s a gyereket – aki még tapasztalatlan – se engedd oda!” De ha az állítmánynak külön tagadó- vagy tiltószava van, akkor állhat a *sem* vagy a *se* a közbevetés előtt (saját főneve után): „Ne engedd a gyereket se – aki még tapasztalatlan – közel az oroszlánkekre!”

Jakab István

Szóösszetételek az intézménynevekben

A rendszerváltozás óta az utóbbi több mint tíz év alatt a korábban használt intézménynev-állomány az új társadalmi-gazdasági körülményeknek megfelelően jelentősen megváltozott. A számos új korlátozott felelősségű társaság (kft.), betéti társaság (bt.), részvénytársaság (rt.) és közkereseti társaság (kkt.) neve gyakran szűkszavúan tájékoztat magáról a cégről. A *Formax Kft., Horváth és Társa Kft., Perfekt Rt., Noé Kft., S és S 2000. Bt.* és társai nehezen válnak ismertté és népszerűvé széles körben, mert nem tudni, mivel is foglalkoznak.

Léteznek viszont olyan elnevezések, melyek két, három, sőt időnként még több elemmel igyekeznek bemutatni a cég típusát, fő tevékenységi körét, netán a működési helyét is. A több közzsót tartalmazó alakulatok esetében felmerül a kérdés: melyik a különírt szószerkezet, és mit kell egybeírni szóösszetétel volta miatt? Reklámok százai, a szórólapok, valamint a legkülönbözőbb cégjegyzékek több éve mind-mind azt bizonyítják, hogy ennek a tulajdonnévfajának az egyik helyesírási hibatípusa az összetételek jelölése. Bántóan sok az olyan név, amelyben a névadó – megfelelő nyelvtani és helyesírási ismeretek híján – szinte minden szót különír egymástól. A következőkben vizsgáljuk meg – az intézménynevekből kiemelve – a vitás szószerkezeteket, illetve szóösszetételeket, megtartva az eredeti írásmódot.

Autó szalon, pihenő centrum, férfi divat, fogyi klub, konyha stúdió, televízió szerviz, fitness stúdió, hobbi bolt, bádogos üzem, festék centrum. Ezek a szavak egymással jelöletlen alárendelő viszonyban vannak. Ezért a 11. kiadású helyesírási szabályzat 138. pontja úgy rendelkezik, hogy a két közzsóból alakult összetételeket szótagszámlálás nélkül egybeírjuk. Tehát a *tejbolt, ruhabolt* stb. mintájára a helyes alakok: *autószalon, pihenőcentrum, férfidivat, fogyiklub, konyhastúdió, televíziószerviz, fitnessstúdió, hobbibolt, bádogosüzem, festékkentrum.* Most a *centrum, stúdió, szerviz, center* stb. szavak összetételben történő indokolatlan, nem szerencsés előfordulásáról nem szólnak.

Férfi divatüzlet, szerelvény áruház, fürdőszoba szalon, állateledel bolt, sportrepülő klub, fotó szaküzlet, nyílászáró centrum, fémszerkezet gyártás. Ezekre a gyakori összetételfajtákra az jellemző, hogy hosszabbak, mint az előzőek, emiatt nehezebben lehet dönteni az írásmódjukról. Mindenekelőtt meg kell keresnünk az elő- és az utótag határát, hisz itt már három szóból alkotuk meg a szóösszetételt. A 138. pont értelmében – mivel a szótagok száma nem nagyobb hatnál – még közvetlenül egybeírhatjuk az elemeket. Az utótag az intézmény fajtaját, típusát jelöli meg, az előtag pedig megnevezi például az előállított vagy forgalmazott terméket. Közös jellemzőjük továbbá az alakítani jelöltség. Gyakran birtokos jelzős, tárgyas, határozós, illetve jelentéstömörítő viszony mutatható ki. A helyes alakok: *férfidivatüzlet, szerelvényáruház, fürdőszobaszalon, állateledelbolt, sportrepülőklub, fotószaküzlet, nyílászárócentrum, fémszerkezetgyártás.*

Építőanyag kereskedő, mobiltelefon szakszerviz, faáru kereskedelem, irodagép műszerész, szőlőoltvány termelő, munkaruha készítés, gipszkarton kereskedés, hús nagykereskedelem. Miért nem

fogadhatók el ezek a szókapcsolatok így? A nyelvtani és jelentésbeli szoros összetartozást (építőanyaggal kereskedő, mobiltelefonok szakszervize, irodagépek műszerésze, szőlőoltvány termelő, munkaruha készítése stb.) szintén az egybeírással fejezhetjük ki. Mi a teendők tehát a hat szótagnál hosszabb összetételekkel? Szintén a már említett 138. szabálypont írja elő a kötőjelet a többszörös (három vagy annál több szóból álló) szóösszetételekre vonatkozóan. A javasolt formák ennek megfelelően: *építőanyag-kereskedő, mobiltelefon-szakszerviz, faáru-kereskedelem, irodagép-műszerész, szőlőoltvány-termelő, munkaruha-készítés, gipszkarton-kereskedés, hús-nagykereskedelem.*

Kerékpár üzlet és szerviz; cserép-kályha és kandalló szaküzlet; bőr, cipőkellék kereskedés; kecskesajt-gyártás és forgalmazás; tej és tejtermék gyártás, szállítás, forgalmazás; pénztárgép és irodatechnikai szerviz. Melyek a hibák, és hogyan lehet őket javítanunk? Igen gyakran szerepelnek hosszabb, több közzsót magukban foglaló intézménynevekben szóösszetételek, amelyeknek vagy az elő-, vagy az utótagja azonos. A 262. c) pont ekképpen igazít el bennünket: „Ha két vagy több egymás után következő összetett szónak azonos az utótagja vagy az előtagja, rendszerint csak az utolsó, illetőleg csak az első összetett szót írjuk ki teljes alakjában. Ilyenkor az elhagyott közös utótagra, illetőleg előtagra kötőjellel utalunk...”

Miután az összetartozó elemeket felfedezzük, könnyű lesz a hiányzó kötőjelek helyét megtalálnunk. Helyesen: *kerékpárüzlet és -szerviz; cserép-kályha- és kandallószaküzlet; bőr-, cipőkellék-kereskedés; kecskesajt-gyártás és -forgalmazás; tej- és tejtermékgyártás, -szállítás, -forgalmazás; pénztárgép- és irodatechnikai szerviz.*

Használt autókereskedelem, központi fűtés szerelés, használt motor-kerékpár kereskedő, háztartási gép javítás, háztartási gépszerelő, menyasszonyi ruha kölcsönző. Mindannyiunk számára ismerős, cégtáblákon, hirdetésekben rendkívül gyakran felbukkanó hibákkal állunk szemben. Ezeknek javításában az ún. mozgósabály (139. pont) segít. A b) részben megfogalmazott előírás szerint az eredetileg különírt minőségjelzős szószerkezeteket egybeírjuk (*használtautó, központi fűtés, használtmotor-kerékpár, háztartási gép, menyasszonyi ruha*), és az utótagot, mely az egészhez járul, kötőjellel kapcsoljuk hozzá (*használtautó-kereskedelem, központi fűtés-szerelés, használtmotor-kerékpár-kereskedő, háztartási gép-javítás, háztartási gépszerelő, menyasszonyi ruha-kölcsönző*). Az ilyen módon létrejött alkalmi összetételekben ne számoljunk a szótagokat, mert a kötőjelezés ilyenkor nem a szótagszámtól függ. A tagolási nehézségek, illetve a szó értelmezésének nehézsége miatt tanácsos a hosszú összetételeket szerkezetekké átalakítani. Pl. a *központi fűtés szerelése, háztartási gépek javítása, menyasszonyi ruha kölcsönzése*.

A jól megszerkesztett, nyelviileg kifogástalan intézménynevek könnyebben válnak ismertté, és kellemesebb őket használnunk a mindennapokban.

Bozsik Gabriella

Vatikáni vörös

Egy ismerősöm nevezi így a vörösborból készült hosszúlépést. Mint tudjuk, a hosszúlépést leginkább nyaranta fogyasztják, mivel a szódának nagyobb benne az aránya, mint a bornak, s így kellemes, frissítő a hatása. Ez az eleinte még csak hapax – egyszeri használatú kifejezés – hamarosan szavajárási szóvá vált, s miután a presszó tulajdonosnője is megismerte, meglátva vendégét csak ennyit kérdezett: *vatikáni vörös?*, és ki is szolgálta a vendéget.

Egyszer megkérdeztem az illetőt, mi ennek az elnevezésnek az alapja. Akkor aztán elmagyarázta, hogy ő kétféle vöröset ismer, mind a kettő a hosszúlépésre vonatkozik, az egyik az úgynevezett *moszkvai vörös*, a másik meg a már említett *vatikáni vörös*. Ez utóbbi az értékesebb, mert ezt csak szép, mélyvörös színű borból lehet készíteni. Az alapanyag csakis Egri bikavér vagy Szekszárdi kékfrankos lehet. Ezzel szemben a moszkvai vöröshöz jó a kadarka is.

Ismerősöm eme fejtegetésével bővültek ismereteim, mert én eddig csak a következő felosztásról tudtam: 1. *rozé*, így nevezik a kékszlőből gyors feldolgozással készült könnyű bort, 2. *siller*, ez a neve a világospiros, gyenge bornak, 3. *vörösbör*, szép sötétvörös színű ital, amelyet úgy készítenek, hogy a mustot hosszabb ideig hagyják állni a törkölyön. Ennek hatására mind az íz-, mind a színanyag jobban kioldódik.

Ezek ismeretében tehát az újdonság erejével hatott rám a *vatikáni* és a *moszkvai vörös* elnevezések. Valószínűleg egyikük sem fog széles körben elterjedni, legfeljebb az adott mikroközösség nyelvhasználatában gyökeresednek meg, humoros stílushatással.

Arra gondolok, hogy még számos ilyen szó vagy kifejezés élhet a különböző baráti társaságokban. Ezeknek egy része talán nyomtalanul eltűnik, de egyikük-másikuk még közzsóvá is válhat. Mindenesetre érdekes jelenségei nyelvünknek, s talán nem lenne haszontalan az összegyűjtésük, főként pedig keletkezési okuk feltárása.

Dóra Zoltán

Elhagzott a Tetten ért szavak című rádióműsor 2004. május 5-i adásában. (A szerk.)

Fél(re)fordítók

A sajtóban előforduló fordítási rendellenességek közül cikem témája nem is elsősorban a téves magyartítás, ahogy azt a cím esetleg sugallhatja – bár erre is van két jó példám az egyik műsorújságból. Hiszen, bár hasonlóan hangzik, az angol *holly* mégsem *fágyal*, hanem *magyal*. A musztángokról szóló műsor ismertetéséből pedig süt az angol eredeti. A *kerültek bevezetésére* a *were introduced* szenvedő szerkezet megfelelője lehet; az angolban valóban vesszővel elválasztott *Now* kezdést *nos*-nak kellene fordítani, nem pedig *most*-nak; valamint a *vidék* jelzőjeként inkább a *zord*-at írtam volna a *durva* helyett az angol *rough* jelentései közül.

Bár e példákra is illik, én egy enél súlyosabb jelenségre szoktam azt mondani, hogy a fordító nem dolgozott meg a pénzéért: ugyanis lefordíthatatlan szavakat hagyott a szövegben, azaz félmunkát végzett. Szemléltetésül ismét a műsorújságot idézem, illetve egy általam rendszeresen szemlélgetett másik lapot, a *Petőfi Népet*.

Sokszor talán az zavarja meg a fordítót, hogy a fordítandó szó a magyarban is létezik. Csak azt nem veszi figyelembe, hogy más jelentéssel. A *kozmetika* magyarul nem nemzetközi, soknemzetiségű, a *direktor* nem rendező, a *riport* nem jelentés, a *няня* pedig (hogy ne csak angol példák legyenek) az oroszban nem a bizalmas stílusárnyalatú, 'öregasszony' jelentésű magyar *nyanya*-nak felel meg, hanem a *dadá*-nak, *dajká*-nak.

Máskor csak egy kicsit kellett volna módosítani a szón, mert bár a magyarban is idegen eredetű szót használunk a kifejezendő jelentésre, de más alakban: *kultusz*, és nem *kult*; *leguán*, és nem *iguána*.

Azután van, hogy olyan földrajzi nevek maradnak érintetlenül – azzal a fölkiáltással, hogy tulajdonneveket nem fordítunk –, amelyeknek van magyar változatuk. A *Nile* Nílus, a *Crescent* a Török Birodalom, *Florence* Firenze, az *Isle of Man* szigete meg tautológia, hiszen az *Isle of* ugyanaz, mint a *szigete*. A *Golf-háború* esetében pedig még alakromlás is bekövetkezett (egy népetimológiaszerű értelmesítés), merthogy ez eredetileg *Gulf*, s az Öböl-háborúról van szó.

S a végén hadd hozzak még egy példát a „keleti tömb” országaiból. Nem kell ahhoz lengyelül tudni, hogy a *Wikacego* alak gyanús legyen. Elég, ha csak oroszstanulmányainkra gondolunk, s felsejlik az -oro/-ero hímnemű melléknévi birtokoset-végződés. És valóban, szóban már így hangzott el a film alcíme: Variációk *Wikaci* témájára.

Mondhatná valaki, hogy egyre többen beszélnek nyelveket, így egyre kevésbé félrevezetőek az ilyen tévedések. Ez viszont nem menti a kocafordítókat, s hamarabb le is lepleződnek. Aztán aki rajtakapja őket, joggal mondhatja: nem dolgoztatok meg a bérétekért, fél fordítás – fél pénz!

Balog Lajos

Animal Planet 19.00: Állatok A-tól Z-ig: a musztángok lelke

Észak-Amerikában a lovak mintegy 400 évvel ezelőtt kerültek ismét bevezetésre, és néhányuk szabadon vágathatótt. Most, ezek a musztángok valódi vad lovak, saját maguknak kell gondoskodniuk élelemről Nevada és Montana durva vidékein. A szabadságuk ugyan megvan, de az élet kemény és veszélyes az észak-amerikai vadlovak számára.

A jazz új korszakot nyitott a huszadik században. Ez volt Amerika legeredetibb és legnépszerűbb műfaja. Bár sok helyen nőtt fel, de születési helye New Orleans, az 1800-as évek legközmozgolitább és legzeneibb amerikai városa. A jazz mindenhol gyökereket eresztett. Mert a jazz lemossa a mindennapi élet mocskát. Mert a jazz elröpít, az életet ünnepli...

1954 hozta meg. Ekkor figyelt fel rá Elia Kazan, a híres direktor, s ráosztotta Cal Trask szerepét az *Édentől keletre* című filmjében. „Azért választottam őt – mondta róla Elia Kazan –, mert maga volt Cal Trask. Másfél évet töltött a csúcsán. Ez három nagy szerepre volt elég...

A dokumentumok elsősorban a bank számlavezetési rendszerével kapcsolatos feljegyzések, riportok voltak, így persze ügyfél-

Duna 16.10: A Himalája lakói

Rendkívül művészi új dokumentumfilm Ázsiáról. A forgatóstáb Nile völgyén keresztül vándorol *Crescent*-en át a Közél-Keletre, átkelve a Himaláján, észak felé. Útközben a néző megis-

14.05: „The Holly and the Ivy” (Fágyal és borostyán) Alfred Deller és Együttese karácsonyi dalokat ad elő. RTV. 51.2. 2000.

a már említett David Lynch-tévéorozat, a *Twin Peaks* jelentette. A sötét titkokkal terhelt gazdag özevgy után Chen karrierje mégsem a várakozásoknak megfelelően alakult. Részt vett ugyan a *kult*-képregény, a *Dredd bíró* kevéssé sikerült filmadaptációjában, de az igazi kiugrást jelentő felkérések elmaradtak.

A Golf-háború idején az Igéret Földjére érkezik orosz bevándorlók egy csoportja. Mikközben az emberek fedezékbe vonulnak a röpködő lövedékek és bombák elől, Yana és barátai a nyelvtudás, pénz és munka hiányával, a kultúra idegenségével küszködnek. És természetesen szerelemre, szeretetre vágnak. Yana szép fiatal

Fordítási hibák szellemi restségből

„A határvidéken mindenki halálveszélyben van” – hallhattuk egy televízióban látott, angolból szinkronizált filmben. Később egy újság külföldről származó híreiben azt olvastam, hogy tömeges *halálveszély* esetén (például, ha valamely katasztrófa bekövetkeztekor sok a súlyos sérült), a katolikus egyház engedélyezi a csoportos gyóntatást. A mondatok értelméből kitűnik, hogy *halálveszély* helyett mindkét esetben az *életveszély* szó lett volna helyes, hiszen az emberi életnek, nem pedig a halálnak a veszélybe kerüléséről volt szó. Hogy miért írt a fordító mégis *halálveszély*-t a fentebbi mondatokban? Feltételezem, hogy azért, mert hibásan értelmezte az angol *to be in danger of death* kifejezést. Ez a halállal fenyegető veszélyt, illetve veszélyben levést jelent. Amit azonban az angol gondolkodásmód mint halál előidézte veszélyt fogalmaz meg, az a magyar értelmezés szerint nem *halálveszély*, hanem *életveszély*.

Egy másik angol nyelvű filmben a következő párbeszéd hangzott el: „*Kopog a motor!*” – mondja egy autó utasa. „*Mondtam, hogy nem vagyok műszerész!*” – feleli rá a gépkocsivezető, jelezve, hogy nem tudja megjavítani a motort. Számos nézőnek feltűnhetett azonban, hogy gépkocsimotort javítani általában nem műszerészek szoktak. Hogy miért nem az *autó*- vagy *motorszereelő* szó hangzott el a filmben? Gondolom, azért, mert a *mechanic* szó állhatott az eredeti szövegben, ami jelent műszerészt, de

mindenféle gépekhez értő gépészt, egyebek közt autószerelőt is. A fordító azonban – bár, gondolom, tudott angolul – kényelemszeretetből mégsem az angol értelmezésnek megfelelő magyar szót választotta ki.

Az egyik kereskedelmi televíziócsatornán hallottam a következő mondatot: „*Tolmáccsal hospitálnak az ukrán gyerekek Kubában.*” A latin eredetű *hospitál* ige azt jelenti, hogy a leendő tanár gyakorlat céljából iskolai órákat látogat, vagy vendéghallgatóként jár egyetemi előadásokra: az idézett mondatba tehát ez az ige nem illik bele. A *hospitál* ige névszói alakja, a *hospitalitás* azonban – magyarul *vendéglátás, vendégszeretet* – sejtet valamit. Úgy vélem, a mondat helyesen így hangzott volna: *Az ukrán gyerekeket tolmáccsal együtt látják vendégül Kubában.* A műsorból nem derült ki, hogy a mondatot idegen nyelvből fordították-e, de bármilyen úton-módon jött is a hír, a szerkesztőnek utána kellett volna néznie a *hospitál* ige pontos jelentésének. Ha megteszi, nem tévedt volna el ennyire az idegen szavak értelmezésében. (A vendéget jelentő *hospes* szó is adhatott volna eligazítást, hiszen így hívták a történelmi időkben a Kárpát-medencébe betelepült iparosokat és kereskedőket. Lám, mi mindenben segíthetne olykor a mellőzött latin nyelv és a magyar történelem jobb ismerete...)

Török András István

A védelem és a védő mint szóösszetételi utótag

Olyan összetett szavakra kívánom felhívni a figyelmet, amelyekben a *védelem* és a *védő* szó az összetétel utótagjai, mint például *környezetvédelem* és *környezetvédő*. Ha több ilyen összetételt vizsgálunk meg, nem várt nyelvi különlegességeket fedezünk fel.

Először lássunk olyan *védelem* utótagot tartalmazó összetett szavakat, ahol az előtagok egyértelműen megmutatják, mit akarunk megóvni: *magzatvédelem*, *állatvédelem*, *családvédelem*, *gyermekvédelem*, *honvédelem*, *tájévédelem*, *utasvédelem*, *nemzetvédelem*, *egészségvédelem*, *nyelvvédelem*, *partvédelem*, *önvédelem*, *hitvédelem*, *fajvédelem*, *vagyonvédelem*, *hardvervédelem* és *írásvédelem*. Ezek mindenki számára egyértelműnek tűnnek, nem szorulnak elemzésre, magyarázatra.

A szóösszetételek másik csoportjának vizsgálata több különlegességet ígér. Itt nem haladhatunk tovább az előző logika mentén. A *tűz*, az *árvíz*, a *vírus*, a *baleset*, az *ütközés*, a *sugárzás*, a *gáz*, az *érintés*, a *zaj*, a *munka*, a *fagy*, a *lég* és a *jog* előtagokat részletesebben kell és érdemes elemezni. A természeti csapásokat, köztük a tüzet és az árvizet nem védelmezni akarjuk, hanem megállítani, meghezavázzuk a céllal, hogy megvédjük környezetünket, értékeinket. A komoly károkat okozó, számítógépen terjedő vírust sem vonjuk védelem alá, hanem az a célunk, hogy minél hamarabb megszabaduljunk tőle, más szóval kiirtsuk. A *balesetvédelem* és az *ütközésvédelem* esetében nem ezen tragédiákat, hanem azok résztvevőit akarjuk megóvni. A *sugárzásvédelem*, az *érintésvédelem*, a *zajvédelem* és a *munkavédelem* szavakban ténylegesen a veszélyes anyagokkal, speciális eszközökkel, zajos környezetben dolgozó emberekért aggodunk. Amikor *fagyvédelem*-ről beszélünk, akkor nem a fagyot, hanem éppen ellenkezőleg, a fagytól akarjuk védelmezni a növényeket. A két legizgalmasabb példát hagytam utoljára. A *légvédelem* szó nem arra utal, hogy a levegőt akarják megóvni, hanem a levegőből érkező támadás ellen védjük a lakosságot és az építményeket. A *jogvédelem* is könnyen félreérthető, mert valójában nem magát a jogot féltjük, hanem azt szeretnénk elérni, hogy valakinek ne csorbuljanak a jogai.

Ugyanez a kettősség figyelhető meg a *védő* szóösszetételi utótag esetében. Az alább felsoroltak a testrészek védelmére készített felszerelések megnevezésére szolgálnak: *fejvédő*, *szemvédő*, *orrvédő*, *fülvédő*, *fogvédő*, *mellvédő*, *ágyékvédő*, *vesevédő*, *kézvédő* (krém), *könyökvédő*, *térdvédő*, *lábcsapvédő*, *bokavédő* és *ujjvédő* (kötés).

A következőkben még mindig az összetett szavak elején állt aggodalmunk tárgya: *gyermekvédő*, *városvédő*, *falvédő*, *bútorvédő* (huzat), *mezővédő* (erdősáv), *életvédő* (felszerelés), *honvédő* (háború), *várvédő* (katona), *képernyővédő*, *magzatvédő* (vitamin), *fajvédő* és *növényvédő* (szer). Kevésbé ismert összetétel a *ravaszevédő* kengyel, ami a fegyver véletlen elsülését akadályozza meg.

Bár az előbb felsorolt *védő* utótagú összetételekre igaz, hogy a megvédeni kívánt fogalom, tárgy, élőlény a szóösszetétel elején helyezkedik el, nem mindig van ez így. A járművek esetében a *sárvédő* nem a sarat, a *szélvédő* pedig nem a szelet védi, hanem éppen azoktól óvja a járművet és annak utasait. A *napvédő* krém a nap helyett inkább a napozó bőrt hivatott védeni, míg a *tűzvédő* rostély segítségével tartják távol a gyerekeket a kandallótól. A növényeknek nem csupán *növényvédő* szerekkel, hanem *fagyvédő* sapkával is nyújtanak védelmet.

Az eddigiektől kismértékben eltér a motorkerékpárokon található *láncvédő* hüvely kifejezés, mivel ez kettős védelmet lát el. Egyrészt a ruhadaraboktól védi a láncot, hogy az akadálytalanul futhasson, másrészt védi a motorosok végtagjait, nehogy a gyorsan forgó lánc megsértse azokat.

A *védelem* és a *védő* szóösszetételi utótagok használata tapasztalatom szerint nem okoz problémát a nyelvhasználóknak, az anyanyelvi beszélőknek biztosan nem. Ennek többféle oka lehet. Az egyik, hogy nem is tudatosul a nyelvhasználókban ezeknek az összetételeknek a különlegessége, a másik, hogy az átlagos nyelvhasználó nem elemzően szemléli e szavakat.

Batár Levente

Meddig értelmező, megtől minőségjelző?

Meg-megjelennek olykor próbihirdetések, melyek olvastán bizony kapkodjuk a fejünket! Két-három elolvasás után pedig fölteszük a címbe kérdéseket. Csak épp a válasz nemigen adatik meg! Nézzünk két példát!

„161 cm, 60 éves elvált férfi, *káros szenvedélytől mentes*, *kertes*, összkomfortos ház, kocsival megismerkedne házasság céljából egyszerű, jólelkű, barna asszonnyal...” És: „Tanya, *felújított*, *lakható* melléképületekkel, fűrott kutakkal, gazdálkodásra egy hold terület, gyümölcsfákkal eladó.”

A ritkítva szedett főnevekből mindkét mondatban kettőt láthatunk. Kettejük-kettejük közt két vagy ennél is több – *milyen?*-re felelő – névszót vagy névszókapcsolatot találunk. Ha az első kiemelt főnév utántól indulunk el, akkor értelmezői megoldással találkozunk vesszővel elválasztva, sőt semmi akadálya, hogy ugyanígy akár több értelmezője is legyen egy főnévnek (álljon ott bármilyen mondatrészként). Megérkezve a második ritkított főnévhez, rábredünk: nemcsak a közvetlenül előtte levő melléknév/névmásféle tölti be a minőségjelző szerepét, hanem – esetleg – az ezt megelőző(k) is. Kiderül tehát: ugyanaz a *milyen?*-re válaszoló szó, ha erről nézem, akkor értelmező, ha meg amarról, akkor viszont minőségjelző. Csakhogy aligha töltheti be a két főnév-„pillér” között egyazon melléknév vagy akár névmás(féle) egyszerre mind a két funkciót! Önellentmondás, logikai-jelentésbeli abszurdum jött létre. Talányossága mellett pedig nem is csupán kétértelmű, hanem – értelmetlen a közlés! Ha egyértelműsíteni akarjuk, akkor gyökeresen be kell avatkoznunk.

Mondjuk ki nyíltan: az ilyesféle megtévesztő mondatgubancot eleve ki kell iktatni. Legjobb, ha az ezekhez hasonló közlendő megfogalmazásakor következetesen kerüljük az értelmezőt. Példáink kiemelt főnevei is jelzőt kapjanak maguk elé, ne álljon mögöttük egyetlen értelmező se! Íme: „... *káros szenvedélytől mentes férfi kertes, összkomfortos ház* ...” Ami pedig a másik idézett példát illeti: döntse el a hirdető, mit is kíván közölni avagy áruba bocsátani. Mert lehet szó arról: „... *felújított, lakható tanya* (s itt most nincs jelző) *melléképületekkel* ...” De lehet szó arról is, ha hihetünk az eladónak: „... *felújított tanya lakható melléképületekkel* ...”

Megérte végül is ez az újabb cikk, *figyelemfölvívó*, *helyreigazító*, *tanulságos*, *friss* példakkal. Ugye, kedves Olvasó, azért mégse egészen így írjam?!

Holczer József

SZÁLKÁK

A magyar nyelv szóincse hihetetlenül gazdag. Annyira pontos és árnyalt, hogy idegennek szinte megtanulthatatlan. Rengeteg rokon értelmű szavunk van kisebb-nagyobb, néha csak hajszálnyi jelentésbeli eltéréssel, mint *fut*, *szalad*, *rohan*, néha csak a használati kör különbözik, mint az *eb* – *kutya*, *sértés* – *disznó* esetében. Nem lehetetlen, hogy a magyarban két egész nyelv olvadt össze. Bátorban született Konstantin úgy tudta, hogy a magyaroknak két nyelvük van.

Mi szükség van rá, hogy ilyen szörnyszülöttekkel szaporítsuk szókészletünket, mint *büdzsé*, *debütál*, *gründöl*? A francia *budget* szó magyar betűkre átírva borzasztóan néz ki, de kimondva sem hangzik jól. A *dzs* nem magyar hang, nem véletlen, hogy csak három betűvel tudjuk leírni. A szó jelentésének nagyon jól megfelel a *költségvetés*, más esetben lehet *államháztartás*, *pénzügyi terv*. A második kettőt idegen szóból magyar képzővel alkották, a francia *débuter*, illetve a német *gründen* szóból, ráadásul hangrendi töréssel. Egyikre sincs semmi szükség. Az előbbi helyett több közül is választhatunk: *kezd*, *indul*, *bemutatkozik*; az utóbbi helyett tökéletes az *alapít*, *létrehoz*.

Ez a gazdagság lehetőséget ad arra, hogy nagyon változatosan fogalmazzunk, közel egymáshoz ne használjuk ugyanazt a szót. Főként a szépirodalomban van jelentősége a változatosságnak, máskor azonban éppen az ismétlés a költői eszköz. Szakmai szövegben, híradásban fontosabb az egyértelműség. Ezért furcsa és semmiképpen sem helyesíthető az az újságírói szokás, hogy a szóismétlés elkerülésére olyannyira mindent elkövetnek, hogy ha nem áll rendelkezésre megfelelő választék a szótárban, akkor a fentiekhez hasonló idegen szavakat vesznek elő.

Buvári Márta

Szántó Jenő utolsó cikkei

Rövidítés: összevisszaság

Az itt következő írásban vállalatokról, intézményekről lesz szó. Nem a reklám kedvéért nevezem nevükön őket, hanem mert anélkül hiábavaló volna az egész. Akárcsak némely rövidítés. Velük van bajom. Hogy mi? Erről olvashatnak alább.

Naponta, némelykor többször is, halljuk a rádióban, a tévében – az utóbbiban világhírű festők képeinek meglevenítésével és klasszikus verssorokkal – ezt a hangsort: *ájendzsi*. Az utcán is itt-ott ránk köszön, mellette egy oroszlánna. Csakhogy itt *ING* betűsört látunk. Elgondolkodott-e a reklámfőnök azon, hogy az *ING* betűk igen kevés magyarban egyeznek az *ájendzsi*-vel?. Akkor pedig kidobott pénz az ilyen reklám. Az már külön kiváltja nemtetszésemet, fel sem foghatom az okát, hogy magyar nyelvterületen miért kell angolul megneveznem egy holland pénzügyintézetet.

Hasonlóképpen hidegrázást kapok telente, de nemcsak a fagyok miatt, hanem a naponta hallható *enécsel* okából is. Ez a minden ízében idegen hangsor az angol nevéből rövidített *NHL*-t, az amerikai jégkorongligát jelzi. Már akinek. Ugyanígy értetlenkedem az *NBA* – vagyis az amerikai kosárlabda-szövetség – hallatán, és sok hasonló.

Ha most a t. Olvasó azt várja, hogy sokadszor következik valamiféle kesergés nyelvünk könnyelmű feladása miatt, akkor téved. Éppenhogyan nem ez következik. Hanem az a következtetés, hogy hirdetésekben naponta rálapozunk az újságban a nagyra nőtt *HVB* bank nevének eme rövidítésére, és ámulatomra a rádió is *hávébé*-nek mondja. Márpedig a bank teljes nevében – ami *HypoVereinsbank* – a nagybetűvel kiemelt és a rövidítésben látható *V* – nos, ez németül nem *vé*, hanem *fau*. De jól teszik a magyar reklám-megszólaltatók, hogy *vé*-nek mondják, így legalább többen tudják azonosítani a teljes névvel.

Az is megfejtethetetlen rejtély, hogy a teljes nevén Kereskedelmi és Hitelbank rövidítésében – ahol az *és* szócskát a nemzetközileg használt & jellel írják, nyomtatják – miért mondják azt,

hogy *ká-end-há*, vagy néha *ká-und-há*, tehát a K&H láttán, ami nekünk *ká-és-há*.

Még mindig a bankvilágban bókászva szemembe ötlük a *CIB* betűsör, de róla beszélve senki sem mond *szíájbi*-t, hanem azt, ami írva, azaz nyomtatva vagy: *cib*. A beruházásokkal foglalkozó pénzügyintézet teljes neve éppúgy nem érdekli a földi halandót, mint az *ING*-é. Akik netán azt hiszik, hogy azt javaslom: ejtsük ezt úgy, ahogyan a férfifehérmű inget, az téved. De azt szívesen hallanám, hogy *iengé*.

Ha már ilyen messzire kalandoztunk el, hadd ejtsek pár szót a szintén naponta hallható *szíájé* meg *efbiáj* dolgáról is. Aki tudja, melyik mit jelöl, annak jó; de összemérhetetlenül többen sejtésnek is híján vannak velük kapcsolatban. Mármlint hogy ezeken a „közismert” CIA, illetve FBI értendő, azaz a Központi Hírszerző Ügynökség, illetve a Szövetségi Nyomozó Iroda. Természetesen az egyesült államokbeli. Valaki kötelezte a hírolvasókat, hogy angolul kell használniuk az ábécét, eszerint ejteni a betűket? Ugyan már! Ilyen kötelezettség nincs – visszautalok az említett *CIB*, illetve *HVB* alakokra és ejtésükre.

Arról e cikkben egyetlen szó sem íródott le, hogy a rövidített intézményeknek már a teljes nevét (is) le lehetne kellene fordítani, és a szavak első betűit így összevonni. Példaként nemegyszer hivatkoztam az Egyesült Nemzetek Szervezetére, az ENSZ-re. És némi szellemi restséggel okolom, hogy a WHO (az Egészségügyi Világszervezet), a FAO (az Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet) és társaik nevét nem magyarítjuk. A FAO még hagyján, de a *dábljúécsó* már nyelvtörő mutatóvány. Örülök, ha a bemondók, hogy ha már nincs magyar neve, legalább *véháo*-nak ejtven közelebb hozzák e nemes intézményt az érteni szándékozókhoz.

A nyomtatott és az elektronikus sajtó útján való közlésnek és reklámnak éppen ez: a kölcsönös megértés a célja.

Az unió körül

Nem hosszú útleírás talál alább a t. Olvasó, hanem egy kis nyelvi kirándulást. Időszerűségét az adja, hogy immár a mi hazánk is tagja az Európai Uniónak. Gondolom, azt legfőljebb a túlzó „nyelvvédők” kifogásolják, hogy *unió*, nem pedig valamilyen színmagyar szó a neve ennek a... minek is?

Valamennyi idegen nyelvi szótár az illető nyelv megfelelő szavát *unió*-nak fordítja magyarul. Ez annak jele, hogy immár befogadott jövővényszóval van dolgunk. Olyannal, amely valamennyi tagállamának nyelvében létezik. Mégis érdemes felütni az értelmező szótárt, mit is mond. A latin eredetire visszautalva az 'egyesülés', 'szövetség' értelmezést találjuk. Az Idegen szavak kéziszótára szélesebb értelmet kínál, ilyesmiket: 'szövetség', 'egyesülés', 'államszövetség' (ez utóbbira példának említi az Amerikai Egyesült Államokat, *rég.*, azaz régiesnek minősítve), végezetül egyházak egyesülését is főlemlíti. Való igaz, egyik sem hangzana rosszul: Európai Államszövetség, Egyesült Európa, Európai Egyesülés stb. De évtizedek alatt így vonult be nyelvünkbe, s lévén a megszokás nagy úr, így jó magyarul is: Európai Unió.

Ami fentebb az Idegen szavak kéziszótárának utalását illeti: lehet ugyan régiesnek felfogni, de tény, hogy az USA elnökének minden évi beszámolója mindmostanáig „Az Unió helyzetéről” címet viseli. Sokkal érdekesebb – s ez már a nyelvtélektan körébe tartozik –, hogy a magyar használja ugyan az USA megjelölést, de szerencsére nem valamiféle erőltetett ángolossággal mondja, legalábbis itthon én még nem találkoztam a *jueszé* ejtéssel. Sajnos, nincs a kezem ügyében olyan forrásmunka – létezik ilyen egyáltalán? –, amely eligazítana, mióta nevezzük e hatal-

mas országot Amerikai Egyesült Államoknak. Holott hivatalos nevében Unió szerepel.

Ellenben annak a széthullott államszövetségnek, itt a szomszédban, a hivatalos neve – az orosz – nem tartalmazta az *unió* szót, mégis magyarul és világszerte alighanem mindenütt e szó jelzős szerkezetével nevezték meg. Az orosz *szojuz* szövetséget jelent, nem egyesülést. De a köznyelv nem ragaszkodik az abszolút pontossághoz. Csak megemlítem, hogy az USA rövidítéssel párhuzamosan sosem létezett, és aligha fog, az AEA; a Szovjetunióknak viszont létezett magyarul SZSZSZK és SZU rövidítése is.

Ha már bátorkodtam a nyelvpszichológiát említeni, engedjék meg azt is megkérdezni: hogyhogy megalakulásának pillanatától, 1945 tavaszától kezdve ENSZ-nek rövidítjük az Egyesült Nemzetek Szervezetének nevét, és álmunkban sem jut eszünkbe, hogy a nagyvilágban UNO vagy ONU alakot használnak, ahol az U bizony az Unió betűjele. Vagyis keletkezése idején, sőt bizonyára már előbb, *Egyesült*-nek terjesztették el a politikusok és a sajtó. Ám ez a bátorság (?) már nem terjedt odáig, hogy az ENSZ-nek olyan szerveit, mint például az UNESCO, az UNIDO és több hasonló, magyarul nevezzük és rövidítsük.

Már volt szó az *unió* latin eredetéről. Aki tanult latint, annak minden természetes és érthető: érzi, látja az *unus*, -a, -um eredetet. De aki nem tud latinul, annak sem okoz gondot az *unicum*, *unikum* vagy az *univerzális*, *univerzitás* és sok-sok társuk mindennapos használata.

Ha valakinek ebben is megnyilvánuló hazafiúi önérzetét bántja az *unió* szónak az eddiginél bizonyára sokkal gyakoribb elhangzása, jusson eszébe, hogy viszonzásul az Európai Unió hivatalos nyelvei közé a mi drága anyanyelvünk is beletartozik.

ANYANYELVI VERSENYEK

Három részlet a középiskolások 34. Kazinczy-versenyén elhangozott beszédekből (Győr, 2004. április 23.)

Fehér József

Szeretettel jöttem Győrbe Kazinczy pátriárchájából, az abauji, zempléni végvidékről, Ujhely, Patak és a nem olyan távoli Kassa tájáról. Eppen 24 évvel ezelőtt voltam itt a szép magyar beszéd versenyén, ifjú emberként, s most jóleső érzéssel állapítom meg, hogy mindkét végvár áll még a magyar nyelv szolgálatában: Győr is és Sátoraljaújhely–Széphalom is. De nemcsak áll és védekezik – ahogy a végvároktól megszoktuk –, hanem új és új nemes ifjakat bocsát ki felnevelő iskoláiból. Ezek a versenyen részt vevő diákok. És megvannak még a régi, kipróbált vitézek is: ezek a bírálóbizottság tagjai, neves nyelvészek, tudósok, egyetemi és főiskolai tanárok, írók. Fényes sereget vezetnek, ez a derékhad: a felkészítő tanárok. De készen áll a hadtáplálék és a fegyverkovács-műhely is a sereg ellátására: ez a Kazinczy Ferenc Gimnázium, segédcsapataival, a támogató intézményekkel és önkormányzatokkal.

Illendő tisztelettel köszöntöm a szép magyar nyelvünk érdekében szövetkezett nemes sereg minden rendű és rangú katonáját. Talán először a közvitézeket. „Becsüljétek a közkatonákat, nagyobbak ők, mint a hadvezérek” – ajánlotta figyelmünkbe Petőfi is. A „közvitézeket”, a diákokat tehát külön is, mert ha rájuk nézek, a magam középiskolás éveim jutnak eszembe, az első találkozásom Kazinczyval.

A sárospataki gimnáziumban, ahová annak idején jártam, az volt az évszázados szokás, hogy a diákokat kivitték a közeli Széphalomba, a szent öreg sírjához. Vittünk egy koszorút, s osztályunk magyartanára adott két Kazinczy-verset, hogy tanuljam meg, s a mauzóleum lépcsőjére állva mondjam el társaim előtt. Nem voltam különösebben jó versmondó, csak iparkodó, szófogadó diák, ezért eshetett rám a választás. Megküzdöttem a két vers megtanulásával, Kazinczy régies nyelvével, mely a 16 éves diáknak különös nehézségeket okozott.

De életre szóló kárpótlást kaptam, felejthetetlen: ez volt az első igazi alkalom, amikor ki kellett állnom közönség elé; megpróbáltam a közszereplés felemelő érzését és félelmes szorongását. Míg a régies nyelv mondatait és gondolatait értelmeztem, rájöttem: van más nyelv is, mint amit az órák szünetében és a kollégiumi diákszobákban beszélünk. A költői nyelv, a kivételes írástudók nyelve, mely általában fennköltebb magatartással és erkölcsiséggel jár együtt. Ezt kell tehát követnem.

Azóta folyamatosan utat mutat nekem Kazinczy ujjja.

Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna

„Tudják-e, ki volt önmagának, Magyarországnak s a nemzetközi humanizmusnak és kultúrájának Kazinczy?” – kérdezi Ady Endre az 1907-ben, a Budapesti Naplóban megjelent cikkében. De kérdezték ezt kortársai, s kérdezhetjük mi is: ki ez a Kazinczy Ferenc, aki bő másfél évszázada vitára, töprengésre, ellenkezésre, rajongó magasztalásra vagy dühödtt ellenszenvre készíti a magyar szellem elkötelezettjeit. Akihez számos vers íródott, s tanulmányok, értékelések tucatjai, s akinek szellemiségéből minden kor más és más darabot szakajtott ki, hogy igazolja önmaga szellemi létezését, meghatározza önazonosságát. Használták nevét védőpajzsul egymástól merőben különböző politikai, irodalmi csoportosulások, vallották őt mesterüknek egymástól eltérő szemléletű költők, írók.

Idézik alakját sokféleképpen.

A Kazinczy-portrék nagy változatosságot mutatnak. A nemzeti romantika megtestesítője, Jókai Mór versében a magyar nemzetállam megalapítójaként köszönti, s nemzeti egységről, polgárosodásról, fejlődésről tudósítja „húnyt mesterét”.

Idézték Kazinczy alakját a jellegzetes magyar költősors példaként is. Ismert Petőfi-nek a „nemzet-hálátlanságot” világgá kiáltó verse, hogy a haza a végső nyugodalmat sem adja meg annak a fiának, ki „fél évszázadig Tartá vállán, mint Atlasz az eget, A nemzetiségnek ügyét.”

A dyban is a nemzeti hálátlanság miatt foryog a düh, mert „a magyar átok a kivételes lelket késő poraiban sem kíméli”. S szinte önmaga arcképét festi meg, amikor így ír Kazinczyról: „olyan nagy, szomorú magyar ember, hogy összeszorul a szívünk, ha rá-gondolunk”.

Kazinczy jellemének összetettsége, bizonyultsága rendre kicsúszik az őt megörökíteni óhajító költők tolla alól.

Bencédy József

A szövegekkéi való foglalkozás, a szövegek keresése maga a gyönyörűség: a tartalmak fejtegetések elgondolkodtatnak, rábeszelenek, – mire is? Hogy van valami a világban, ami maradandóbb a naponta elmúlónál. Hogy van valami bennem, amit érdemes tudatosítani a napi érzelmek és a percnyi tapasztalás fölött. Hogy van valami az érzelmek és gondolatok megformálásában, ami fölébe emelkedik a közönséges botladozásnak, ami fölemel engem a percnyi ember világa és megnyilvánulása fölé. – Mi ez a valami? – Az értékek: a harmónia, a szépség, a hűség vonzása, melyek mind-mind a humánumban egyesülnek. Ezzel emelkedtünk az állatvilág, az állati lét fölé; ez emel bennünket ma is, ha fölismernék és védjük – mindennél jobban.

Ha felismernék ezeket az értékeket, ha mélyen megismerjük őket, hajlandók vagyunk erőfeszítésre is értük; ez a második nagy nyeresége ennek a versenynek. Ma sokan sokszor csak „élnek bele a világba”, ké-

nyelmüknek áldozva. És még vannak ügynevezett szakemberek, magukat gondolkodó embernek tartva, akik csak azt hirdetik, az élet értelme az örömszerzés. Persze! Csúpan az a kérdés, miféle örömszerzés. A boldogulásért dolgozni kell; ehhez tanulásra és erőfeszítésre van szükség. Nem én találtam ezt ki; már régi, klasszikus írók is megfogalmazták: az istenek csak erőfeszítésre adnak nekünk bármit is.

A 6. Kresznerics-versenyéről

„Törvény, ész s imánk vagy, / továbbra is akard, / hogy jövőnkért küzdve / légy kezünkben a kard” – hangzott az idézet a 6. Kresznerics Ferenc országos anyanyelvi verseny megnyitóján Mátyás Ferenc Teremtő anyanyelv című költeményéből, amikor 2004. április 28-án Celldömölkön az ünnepi megnyitón felolvasta Nagy Gábor, a Soltis Lajos Színház vezetője a szervezők nyílt levelét a döntőbe jutott versenyzőknek.

26 megilletődött 13–14 éves diák és kísérői, felkészítő tanárai hallgatták ezen az estén Balázs Géza nyelvész előadását Nyelvünk a 21. században címmel. A sikeres pályázattal részvételi jogot szerző tanulók három téma közül választhattak: kilencen vallottak anyanyelvükről, fejtették ki, miért fontos szerintük Európa nagy családja tagjaként is megőrizni, ápolni nyelvédésanyánkat; 12 leány és fiú „új keletű szavainkból” állított össze 60–190 címszavas szótárt; egy-egy csongrádi, illetve balassagyarmati pályázó pedig iskolája „Beszélni nehéz!” kórének történetét, nyelvvédő tevékenységét mutatta be dolgozatában.

Másnap délelőtt írásbeli feladatokkal kezdődött a döntő. A résztvevőknek bizonyítanuk kellett, hogy ismerik a névadó életét, nyelvészeti munkásságát; nyelvhelyességi és helyesírási készségükön kívül arról is számot kellett adniuk, hogy képesek-e játszani a szavakkal. E napon még arra is jutott idő, hogy a kis nyelvészek megismerjék Kemenesalja irodalmi emlékhelyeit – ezúttal Ostffyasszonyfára és Csöngére, Petőfi Sándor egykori látogatásának színhelyére és Weöres Sándor szülőföldjére vitték el őket a szervezők. Celldömölk–Alsóságon Kresznerics Ferenc kései utóda, dr. Koltai Jenő plébános – ő maga is Kresznerics-kutató – mutatta be a 18–19. század fordulóján élt polihisztor működési helyét. A tudós emléktáblájának és sírjának megkoszorúzása után Ság-hegyi túrával fejeződött be az eseménydús nap.

Alig több mint 12 órával az EU-hoz való hivatalos csatlakozásunk előtt, pénteken a szóbeli versenyen ejtették ámulatba hallgatóikat a versenyzők. *Emelt fővel Európába!* című előadásukkal meggyőzték a zsűrit, hogy ismerik hazájuk, szűkebb szülőföldjük történelmi, kulturális, tudományos értékeit, s képesek felmérni felelősségüket anyanyelvünk védelme, megőrzése iránt.

Az öttagú zsűri (elnöke dr. Guttman Miklós nyelvész, a Berzsényi Dániel Főiskola rektorhelyettese, tagjai: dr. Köbölkúti Katalin,

ANYANYELVI VERSENYEK

a Berzsényi Dániel Könyvtár tudományos munkatársa, Molnár Tiborné országos szakértő, a Vas Megyei Pedagógiai Intézet magyar nyelv és irodalom szaktanácsadó tanára, dr. Koltai Jenő esperes-plébános és Dörnyei László magyartanár) elégedetten és örömmel állapíthatta meg a verseny helyezettjeinek végső sorrendjét:

1. Mizsák Noémi (Sárospataki Református Koll. Gimn., felkészítő tanára: Sinkóné Tóth Zsuzsanna); 2. Kovacsics Anett (Balassi Bálint Gimn., Balassagyarmat, felkészítő tanára: Földessy Lászlóné); 3. Berkes Lilla (Batsányi János Gimn. és Szki., Csongrád, felkészítő tanára: Fábiánné dr. Szenczi Ibolya). – További díjazottak: Geresdi Zsófia (Pécs), Bognár Zsófia (Celldömölk), Szankai Zsuzsanna (Miskolc), Juhász Andrea Erika (Csongrád), Stayer Edgár (Szécsény), Bán Judit (Miskolc), Sümegi Bettina (Szombathely).

Különdíjak: László Adrián (Petőfi Sándor Gimn. és Szki., Pápa, felkészítő tanára: Németh Ervin), Juhász Andrea Erika (Batsányi János Gimn. és Szki., Csongrád, felkészítő tanára: Fábiánné dr. Szenczi Ibolya), Micskei Orsolya (Debreceni Egyetem Kossuth Lajos Gyakorló Al., felkészítő tanára: Sápiné Bényei Rita), Pusztai Dorina (Batsányi János Gimn. és Szki., Csongrád, felkészítő tanára: Fábiánné dr. Szenczi Ibolya). – A celldömölki Módszertani Kiadó díja: Németh Gergely (Csaba József Általános Művelődési Központ, Ivánc-Csákánydoroszló, felkészítő tanára: Közö Józsefné). „Szép szóval” díj (a legszababban beszélő versenyzőnek): Sümegi Bettina (Paragvári Utcai Al., Szombathely, felkészítő tanára: Németh Sándorné), Tóth Viktória (Cseh Károly Al., Ada, Szerbia-Montenegró, felkészítő tanára: Szabó Szabados Ilona).

A Kresznerics Ferenc országos anyanyelvi verseny szervezőinek, az ugyancsak a tudós pap nevét viselő városi könyvtár vezetőjének, dr. Bellérné Horváth Cecíliának és munkatársainak köszönhetően ismét magas színvonalú és példátlan igényességgel rendezett vetélkedő zajlott városunkban. Ezzel mi is részesei lehettünk a magyar nyelv hete rendezvénysorozatának.

Dörnyei László

Nagy megtiszteltetés érte az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület vezetőit, **dr. Hódi Évát** és **Szabó Szabados Ilonát**, akik Kresznerics Ferenc-díjat vehettek át Celldömölkön – számol be a Magyar Szó és az adai Községi Körkép című lap. Az oklevélen a következő indoklás szerepel: „Oklevél... annak elismeréseként, hogy immár harmadik alkalommal készítették fel délvidéki tanulókat az általunk szervezett nemes vetélkedőre. Lehetővé tették, hogy celldömölki tanulók részt vehessenek Adán a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok rendezvényein, ezáltal jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedékben kölcsönösen ébredjen és erősödjék a nemzet tudat, az anyanyelv iránti tisztelt, nyelvédessanyánk szeretete.” (B. G.)

A Beszélni nehéz! körvezetők erdélyi vándortáborra

A Beszélni nehéz! nyelvapoló mozgalom körvezetőinek 18. nyári táborára az idén július 20. és 31. között Erdélyben került sor.

A 12 nap eseményeiről csak címszavakban szólhatok, kiemelve egy-egy fontosabb mozzanatot. Az első három nap felemelő és szívszorító élményei közül említést érdemel a gyönyörű Károlyi-kastély Nagykárolyban, Érmindszenten az Ady-émlékház, meg a koltói Teleki-kastély, ahol Petőfi és Szendrey Júlia a mézesheiteket töltötték. Aztán Szamosújvár örmény katolikus templomának gondnokától sok kedves anekdotát, történetet hallhattunk nemcsak az örményekről és a templomról (a híres Rubens-oltárképről), hanem a település hírességeiről, pl. Rózsa Sándorról is.

Utunk ezután a Mezőségbe vezetett: Czege és Szentgotthárd Wass Albertet, Pusztakamarás Kemény Zsigmondot és Sütő Andrást idézte fel. Aztán egy kis kitérő következett: a hajdani Bözdődűfalú felé haladtunk. Ez a kicsiny magyar falu az 1988-as falurombolásnak esett áldozatul. Az elsüllyesztett település templomtornya még ma is a tő vize fölé magasodik – drámai hatású kép!

Szavátá után Marosvécsre utaztunk: itt, br. Kemény János várkastélyának kertjében található Wass Albert sírja, s itt alakult meg 1926-ban a Helikon Társaság is. Gyergyóditró impozáns katolikus székesegyháza és Gyergyószárhegy Lázár-kastélya is említést érdemel. Az ötödik napon Erdély keleti határait átlépve a csángók lakta moldvai Lészpedre látogattunk el – érzelmekben különösen gazdag délután volt ez. Amint egy kísérlő megjegyezte: Csángóföldön haldoklik a magyar nyelv – a kódexek korának gyönyörűsége magyar nyelve! A 60–80 ezer csángó magyar jövője közös felelősségünk is – így érezhetünk akkor sokan.

A következő négy nap székelyföldi barangolásokkal telt. Erdély híres vallási toleranciájáról is, s ennek jegyében mi is megtekintettünk néhány katolikus (Csiksomlyó, Torja), református (Zabola, Bibarcfalva) és unitárius (Nagyajta) templomot. A gyönyörű székely nagyvárosok (Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely) után – már útban hazafelé – Brassó, Fogaras, Nagyszeben, Déva és Arad nevezetességeit tekintettük meg. Megrázó volt valamennyiünk számára a Bőjte Csaba ferences szerzetes által működtetett dévai árvaházak és a 13 aradi vértanú emlékművek a felkeresése.

Utunk során időt szakítottunk mondatelemzésre és a Beszélni nehéz! mozgalom 28 évét dióhéjban áttekintő hanganyag meghallgatására is. Így idéztük meg képletesen Deme László professzor urat, aki lélekben velünk együtt utazott. Tanultunk moldvai és erdélyi népdalokat, volt nyelvi játék is az esti foglalkozásokon.

Hogy utunk zökkenőmentes legyen, arról erdélyi anyanyelvapoló barátaink gondoskodtak. A sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Liceum magyartanárai, Erdély Judit és Vass Rozália voltak sokáig házigazdáink és vezetőink; köszönet az intézmény igazgatójának is a szíves fogadtatásért, valamint a kézdívásárhelyi Bálint Mártának és Egyed

Máriának a kalauzolásért, Vass Máriának és Misztrik Jolánnak a szervezőmunkáért. Olyan élményekben és emberi találkozásokban volt részünk, melyek évekre útravalóul szolgálnak. Köszönjük!

Oglné Czepek Mária

Nyelvművelő napok Adán

Immár 34 éve rendezték meg első alkalommal a Vajdaság nagy szülőföldjéről, Szarvas Gáborról elnevezett nyelvművelő napokat. Kezdetben nem minden évben, de 1990 óta évenként és mindig a nagy nyelvész szülőhelyén, Adán tartják az évfordulós megemlékezést, s mindig októberben, a születésnap tájékán. Ezek a nyelvművelő napok kiemelt eseménynek számítanak a Szerbia-Montenegró legészakibb részében élő mintegy 350 ezres lélekszámú magyarság életében.

Újvidék, Szabadka, Zenta és a magyarok lakta községek magyar értelmiségének is jó alkalom a találkozásra s legnagyobb nemzeti összetartó erőnk, az anyanyelv aktuális gondjainak a megbeszélésére. Köszönet és hála az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület fáradhatatlan vezetőségének, Hódi Évának, Szabó Szabados Ilonának és Molnár Csíkos Lászlónak, hogy évente vállalják a rendezvény megszervezését, előkészítését s az anyagi eszközök előteremtését. A Szarvas Gábor-napok ugyanis nem szűk körű szakmai rendezvény csupán, hanem legalább annyira a nagyközönségé is. Az első két nap az ifjúságé, s csupán a harmadik napon zajlik a tudományos tanácskozás mai nyelvhasználatunk valamely fontos kérdéséről. Az első napon a középiskolások kiejtési versenye a program, a mintegy 40 versenyzőt szakértő zsűri hallgatja meg és értékeli. A második nap az általános iskolásoké. Idén mintegy 60 hetedik osztályos vajdasági diák nevezett a játékos nyelvhelyességi vetélkedőre. Az írásbeli selejtező alapján a legjobb 10 került be a szóbeli döntőbe. Az adai művelődési ház színháztermében 200–250 fős „szurkolótábor” előtt válaszoltak a játékvezetőnek – e sorok írójának – gyakran furfangos kérdéseire. A jobbabb értékes könyvjutalomban részesültek.

A harmadik napot szentelték a tudományos tanácskozásnak. Ebben az évben a stílus volt a központi téma. E tudományág kiváló hazai és magyarországi művelői tartottak előadást egy-egy kérdéskörrel: Balázs Géza a posztmodern stílus népköltészeti gyökereit elemezte, Kemény Gábor a nyelvi képek szerepéről beszélt, Lánosz Irén a vajdasági magyar próza jellemző sajátosságait mutatta be, Hóza Éva szintén a szerbiai magyar irodalom stilisztikai eszközeit ismertette, végül Kormányos Katona Gyöngyi az ifjúsági nyelvvél, a bizalmas stílussal foglalkozott.

A szakmai és tudományos rendezvényeket 2004-ben is – mint minden évben – művészi programok, dalest, szavalatok, kiállítás, valamint Szarvas Gábor Ada főterén álló szobrának megkoszorúzása tette emlékezetessé. Az eseményről riportok, beszámolók formájában hírt adott az újvidéki Magyar Szó című napilap és az újvidéki televízió magyar nyelvű rovata. A tudományos ülésszak előadásainak anyagát a következő évi rendezvényre önálló kötetben jelentetik meg.

Szűts László

VISSZHANG

Melyik a vezetékneve?

(Két- és háromtagú nevek Amerikában és a spanyol nyelvterületen)

Berényi Zsuzsanna Ágnes igen érdekes cikket jelentetett meg az Édes Anyanyelvünk 2004/1. számában a nevekről. A történeti fejlődés bemutatása, valamint a skandináv és szláv névhasználati szokások leírása gyakorlati haszonnal is jár. Néhány adalékkal kívánok a témához hozzájárulni.

Az Egyesült Államokban használatos egy rövidebb, kéttagú és egy hosszabb, háromtagú név. Az első megfelel a nyugat-európai névhasználatnak: 1. keresztnév, 2. családnév; pl. John Kennedy. A hosszabb, háromtagú név: 1. keresztnév, 2. a nevezett anyjának családnéve, 3. a nevezett családnéve; pl. John Fitzgerald Kennedy. (Néhány további közismert példa: Franklin Delano *Roosevelt*, Thomas Alva *Edison*.)

Remélhető, hogy a kettős vagy többes keresztnév nem zavar meg bennünket: itt a keresztnévek különböző nemzeti formáinak ismerete segít. Most elsősorban európai példákat tudok mondani: Jean-Paul Belmondo, Gian Maria Volonte, Franz Josef Strauss.

A spanyol nyelvterületen a kéttagú név használata azonos a nyugat-európaival, a háromtagú név sorrendje azonban sajátos: 1. keresztnév, 2. a nevezett családnéve, 3. a nevezett anyjának családnéve. Példák: Federico *García* Lorca, Francisco *Franco* Bahamonde, Fidel *Castro* Ruz, José Luis *Rodríguez* Zapatero.

A spanyol neveknél sokan tévedésben vannak: valószínűleg az amerikai nevek hatására úgy gondolják, hogy a harmadik név az adott személy családnéve: „Lorca, a költő”, „Zapatero, az új spanyol miniszterelnök”. Helyesen: García vagy García Lorca; Rodríguez vagy Rodríguez Zapatero.

A névhasználat nemzeti nyelvi sajátosságainak megismerése némi fáradtsággal jár, de segít megőrizni az egyesülő Európa kulturális sokszínűségét. Nekünk, magyaroknak, egy kisebb lélekszámú nemzetnek ez különösen fontos. Ugyanakkor büszkén mondhatjuk, hogy az eredeti formák és kiejtés tisztelete az idegen nevek magyar nyelvi környezetben való használata során régi hagyományokra támaszkodik nálunk.

Laurenszky Ernő

Egy Csokonai-vers, amelyet Petőfi írt

Kissé meghökkenve olvastam az Édes Anyanyelvünk 2003. októberi számában (hja, nem csak muszka földön jár lassan a posta!) Büky László GULAG, GULAG, Gulág, gulág című cikkének egyik hivatkozását, mely szerint: „Csokonai Vitéz Mihály így írt: »Itten élek én most meglegegedéssel, / mert időm vidáman, boldogságban töltöm.«.”

Önkéntelenül is egy régi élmény jutott az eszembe, nevezetesen az, amikor – még a múlt század hatvanas éveinek elején – az Újvidéki Egyetem bölcsészkarán magyar irodalomból diplomáztam a jó emlékü Sinkó Ervin professzor úrnál (akkor még elvtársnál), s az egyik hallgatónak, akinek Arany lírájáról kellett volna beszélnie, hogy, hogy nem, egyetlen lírai vers címe sem jutott az eszébe. A vizsgáztató, aki áldott jó ember volt, s emellett még felesége, Mici néni is mindig azal bocsátotta újtája vizsgaidőszakban, hogy „Ervin, meg ne halljam, hogy megbuktattál valakit, mert akkor inkább haza se gyere többet!”, így hát Sinkó professzor úr végtelen nagy jóakaratóban így próbált segíteni a bajba jutott tanárjelöltnek: „Kedves kolléga! Hát már hogyan tudna egy Arany-verset! Hát gondoljon csak arra a gyönyörű költeményre, amelynek az a refrénje, hogy »cserebogár, sárga cserebogár!«.”

Szegény Petőfi! Hát neki még dicsőséges, ám korai halála után is az a mostoha sors jutott, hogy legszebb verseit rendre más költőknek tulajdonítják?!*

Szloboda János
nyug. tanár (Zenta)

*A Gulag-cikk szerzőjének elírásáért vele együtt a szerkesztők is elnézést kérnek – mivelhogy ők sem vették észre! (A szerk.)

Állj meg, kislány!

Ad notam: Ihász Gábor

Kaptam egy kedves, érdeklődő, tudakozódó levelet egy (kis)leánytól, természetesen villámpostán, olvasom, böngésem; válaszolnék, de annyi a kérdés, és a lány tovább kérdez, Ihász Gábor száma jut eszembe, amikor jön a levél vége, és ez: „Bocs, de olyan kivi vagyok.”

Mi vagy te, aranyos kisleány? Miért lennél ilyen csúnya szőrös, bár kimondottan nagy C-vitamin-tartalmú gyümölcs? Mit jelenthet ez a *kivi* a Te nyelveden?

Azt már mi is mondtuk, hogy „dinnye vagyok”, meg „tök hülye”, esetleg: „paprivavörös lettem”. De miért vagy te *kivi*?

Sorai közé beszúrva válaszolok, miközben végig a „Bocs, de kivi vagyok”-on jár az eszem. A végén azért rájövök: „Bocs, de olyan *kíváncsi* vagyok!”

Azért nincs veszve semmi! Huszonvalahány évet még áthidal a nyelvi logika!

B. G.

Városháza-e minden „Városháza”?

Budapest XVII. kerülete önkormányzatának épületére még az első szabad választási ciklus éveiben került az impozáns *Városháza* felirat. A kerület központjába érkező buszok menetabláján pedig *Rákoskeresztúr–Városházapont* olvasható. Hosszú évekig néztem értetlenül és mosolyogva eme kiírásokat. Végül tollat ragadtam. Néhány sorban kifejtettem, miért helytelen a *városháza* és a *városházapont* elnevezés. Rövidke jegyzetemet két kerületi újságnak is elküldtem, de írásom közlését egyik sem vállalta. „Régóta így van ez, mi is így mondjuk” – efféle mondatok hangzottak el.

A minta a fenti elnevezésekre a XVII. kerülettel határos Kőbányáról érkező buszokon látható *Kőbánya–Városházapont* megjelölés vagy a XV., a XVIII. és a XX. kerületi önkormányzatok épületén látható *Városháza* kiírás lehetett. Csakhogy ezen budapesti kerületek valaha – Budapesthez csatolásuk előtt – önálló (munkás-) elővárosai voltak a fővárosnak, korábban is volt városházájuk. Térbelileg is szorosan kapcsolódtak a fővároshoz, külső megjelenésük mindig is városias volt (településszerkezetük, intézményeik, ipari területeik stb.).

Budapest XVII. kerülete viszont soha nem volt város. Két ősi község, Rákoskeresztúr és Rákoscsaba, valamint három újabb – részben üdülő jellegű – település, Rákosliget, Rákoshegy és Rákoskert erőszakolt összeolvastásából jött létre 1950-ben. A Lánchídtól majdnem 20 km-re fekszik, a fővárossal még egy-két évtizede is nagy, jórészt művelt mezőgazdasági területek kötötték össze.

Bár a XVII. kerület az elmúlt húsz-harminc évben sokat fejlődött, a *Városháza* elnevezés Rákosmentén nem jogos. A hibás elnevezés nagy valószínűséggel utánzás és ehhez még némi nagyzási hóbort eredményeképpen jött létre. Ezért nézek értetlenkedve és mosolyogva a buszról a Városháza kiírásra a „városházapontból”, azaz a kerületközpontból.*

Sz. Györfly Sarolta

* A cikkirónak történeti szempontból igaza van; ezért is közöljük írását. Ám ez esetben is érvényesül az analógiás hatás, nem szólva arról, hogy a mai Rákoskeresztúr igazán városias képet mutat. S különben is immár több mint fél évszázada a főváros része, mindenképpen városrész. Miért volna akkor jogtalan, sőt hibás a *Városházapont*, *Városháza* elnevezés? (A szerk.)

Hogyan kommunikáljunk tárgyalás közben?

Neményiné Gyimesi Ilona könyve a sikeres kommunikáció alapjairól

Az információkat közvetítő kommunikációnak fontos szerepe van kultúránk fejlődésében, az oktatásban, a társadalmi rend megszervezésében, az üzleti és politikai életben egyaránt. A kommunikáció szoros kapcsolatban áll az emberekkel, a társadalommal, minden napi életünkhöz, sőt még a szórakozásunkhoz is.

A sikeres kommunikáció különösen fontos a közéletben, az üzleti tárgyalásokon; a könyv az ehhez szükséges alapismereteket tartalmazza. A szerző Magyarországon elsőként dolgozta ki a kommunikációs készség fejlesztését célzó képzés tematikáját, és a kommunikációt tantárgyként vezette be – kísérleti jelleggel – 1984–1987. között a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Később is tartott kommunikációs és szociális készségfejlesztő gyakorlatokat több egyetemen és főiskolán; ez a könyve sok oktatási intézményben tankönyvként is bevált.

A könyv középpontjában a kommunikáció hatékonysága – mint a meggyőzés alapfeltétele – áll. A tárgyalónak, az előadónak szüksége van egy rendszerre, amely segíti abban, hogy a témára koncentrájon, törekedjen a megértésre és a megértetésre. Ezzel már a tárgyalás elején kialakítható az a kedvező légkör, amely nélkülözhetetlen a továbbhaladás szempontjából. Az üzleti tárgyalás folyamata az információgyűjtéssel kezdődik, és az ajánlattételen, az alkun, illetve a megállapodáson át a jóváhagyással, az aláírással zárul. A tárgyaló személyes befolyása és a tárgyalás eredménye attól függ, hogy mennyire tudja kézben tartani a tárgyalás menetét. Ehhez ismernie kell a saját kommunikációs képességeit és a hatékony kommunikáció feltételeit. A kommunikációt zavaró tényezők között gyakran fordul elő félreértés, amikor zavar támad a szavak és azok jelentéstartalma között; az összefüggések fel nem ismerése szintén félreértések forrása lehet. A beszélőnek folyamatosan ellenőriznie kell, hogy a hallgató kellőképpen megértette-e

Szó van a könyvben a nem verbális csatornákon végbemenő metakommunikációról, amely jelzéseket ad a közlőnek a befogadóhoz való viszonyáról, a közlés tartalmáról, szituációjáról és jellegéről is. A tárgyi kommunikáció a verbális csatornán történik. A verbális kommunikáció – a szóbeliség – módszere szinte önmagában is teljesen alkalmas arra, hogy továbbítsa az információkat. A nyelv és a beszéd kulturális termék, az ember fejlődése során alakult ki, és alakul még jelenleg is. Az idők folyamán egymástól eltérő nyelvek – nyelvi kódok – jöttek létre az egyes társadalmi közösségekben. Például a falusi és a városi környezet nyelvi különbségei nemcsak a kiejtésben, hanem a használt szavakban is jelentkeznek. A különféle szervezeteken, foglalkozásokon belül is kialakul a sajátosan jellemző nyelvhasználat.

Ennek etikettje azt jelenti, hogy az egyes közösségekben szabályozva van a kötelező, elvárt, valamint a tiltott szavak és témák köre. Az elvont fogalmak használata a modern társadalmakban növekszik, ezért a zavarok elkerülése érdekében figyelni kell erre, és a fogalmak definiálásával kell a félreértéseket elkerülni. Különös figyelmet kell fordítani az idegen nyelvek használatára is!

A szóbeliség mellett nem verbális jeleket is használhatunk tárgyalás, előadás közben; a tekintet, a szemmozgás, a hangszín és a hangerő, a gesztusok, a testtartás, a távolságtartás tartozik ezek közé. Ide sorolhatók a ruházat, a hajviselet, az ékszerek, a jelvények, a közvetlen környezetben tartott tárgyak is. Ezek a jelek fontos információkat továbbítanak a személyiségről, a társadalomban betöltött szerepről, sőt az anyagi helyzetről (státusról) is.

Az eredményes tárgyalás, előadás célja a meggyőzés, a megnyerés, ami nem tévesztendő össze a legyőzéssel. A meggyőzés az együttműködés, a legyőzés a versengés stratégiai eszköze. A meggyőzés arra irányul, hogy a partner megértse, elfogadja az elgondolásunkat, és így létrejöhessen az együttműködés. Ennek előfeltétele a közös cél és az, hogy a partner meghallgatása, megértése után meggyőzően adjuk elő a saját véleményünket. A meggyőzés folyamatának a leírása után a szerző rámutat arra, hogy az eredményességet, a sikert jelentősen növeli előadásmódunk hitelessége. Határozottan ki kell fejeznünk, hogy hiszünk az általunk elmondottak helyességében. Az „értő meghallgatás” azt jelenti, hogy lépésről lépésre követjük a partnert, folyamatosan figyelve arra, hogy valóban jól értjük-e, amit közölt. A minden szempontból helyes kommunikációval érhetjük el tehát a teljes meggyőzéshez szükséges bizalmat.

Végül a csoportos tárgyalás hatékony működésének a feltételeiről van szó a könyvben. Figyelembe kell venni a résztvevők létszámát, összetételét, a vezető személyét, a kollégák támogatását. A felkészülést a cél, az érdekeltség, a bizalom határozza meg. A bizalomépítésre fordított energia többszörösen megtérül, s már a tárgyalás, az előadás kezdetén észrevehető az eredménye. Az időzavar nagy hátrányt jelent az előadó, a tárgyaló számára; az idővel való gazdálkodás fontos szerepet játszik a tárgyalásra való felkészülés, az előkészítés és az egész tárgyalás, előadás folyamán.

„Mindezeknek az ismereteknek és technikáknak előbb-utóbb be kell hatolniuk a magyar tárgyalási kultúrába is, és ehhez a könyv remélhetően serkentően, fermentatív módon járul majd hozzá” – olvashatjuk Buda Béla sorait a könyv előszavában. (*KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2002.*)

Rubóczy István

Verseghy-életrajzi emlékkönyv

Halálának 150. évfordulója óta, három évtizede bizonyos rendszerességgel szerveznek konferenciát a felvilágosodás korabeli nyelvtudós, költő, író, esztéta életművének kutatására a szolnoki könyvtárban. A jelen kötet a legutóbbi rendezvény anyaga. A börtönének utáni Verseghy-munkásság áll a tanulmányok központjában: prózai írások, retorikai, nyelvoktatói, stilisztikai és társadalom-, illetve természettudományi nézeteinek alakulása.

Fried István tanulmánya Verseghy regényeivel foglalkozik, amelyek magyarázatok, úgynevezett történeti tárgyú prózája még szöveghez fordításnak is nevezhető volna – mint írja. A Báró Külneki Gilmétha című regény kapcsán Fried a népszerű, szórakoztató irodalom történetéről beszél, amelyben fontos a magyar nyelv, fontos, hogy Verseghy terjesztheti nyelvészetre, helyesírásra vonatkozó nézeteit az olvasók körében. A magyar érzékeny próza körébe tartozó regény alakította, szervezte a korabeli olvasóközönységet.

Margócsy József A teremtésről című, a tanító költészet műfajához tartozó műről értekezik. Kecskeméti Gábor sorra veszi az ékesszólás elméletét és gyakorlatát Verseghy munkásságában. Notheisz János egy Verseghy-mű kapcsán zajló pennaháborút ír le, amelyben Kazinczy Ferencnek Verseghy-ről írott bírálatát és egyéb megjegyzéseit teszi

mérlegre. A bírálat ugyan nem olyan durva, mint a híre, ellentétük mégis egyre mélyült. S. Varga Pál a nyelv és a költészet viszonyáról vallott Verseghy-felfogást taglalja tanulmányában, részletezi Herder hatását a magyar tudósra. Szathmári István és Éder Zoltán mint tudománytörténészek dolgozzák föl a Verseghy-életmű egy-egy részét. Szathmári a XX. századi, ún. funkcionális stilisztika előfutárát találja meg Verseghyben, Éder pedig nyelvtanítói tevékenységével foglalkozik Az Ungarische Sprachlehre (1817) jelentősége mai szemmel című dolgozatában. A hatodfélszáz lapos Verseghy-könyv új nyelvtant tartalmazott, és németnyelvűsége, valamint a magyarnak a némettel való összevetése folytán a magyar idegen nyelvként való oktatásának történetében is jelentős állomás. Irodalmi és művelődéstörténeti szempontból is élvezetes az a mutató, amelyet Éder közöl a nyelvkönyvből. Ebben a korabeli Budáról beszélgetnek imígyen kezdve: „Asszonyanyánk azt mondgya, hogy mikor az ember szép üdőben egy hegyre feljut, egy tekintettel láttya maga előtt feküdni Pestet, Budát, Ó Budát, Szent Endrét és Vácot.” (*In memoriam Verseghy Ferenc. Életrajzi emlékkönyv a Szolnokon 2002. szeptember 27-én rendezett Verseghy tudományos ülésszak anyagából. Verseghy Ferenc Könyvtár, Szolnok, 2003. 115 lap.*)

Büky László

Anyagnévi „rontom-bontom!” jelző

A Nyelvtudományi Intézetben hosszú évtizedek óta működik nyelvművelő közönségszolgálat, amelynek az a feladata, hogy nyelvi gyorssegélyben részesítse a betelefonálókat, tehát helyesírási, nyelvhelyességi stb. kérdésekre, kétségeikre adjon azonnali és lehetőleg kielégítő választ. A kérdezőknek a legtöbb fejfájást hagyományosan az egybe- és különírás szabályai okozzák, de ki gondolná, hogy egy olyan „sima ügy”, mint az anyagnévi jelző, szintén alaposan feladhatja a leckét?

„Nézzünk egy ártalmatlannak tűnő közönségszolgálati kérdést, amelyből azonban egyéb következtetéseket is levonhatunk! Egy építész tudakolja, hogyan kell írni helyesen a *bontott téglaburkolat* kifejezést, mert vitába keveredett egyik kollégájával. Azt kell ezen érteni, hogy az új kő- vagy betonfalat burkolják bontott (rég, egyszer már beépített) téglával, mert az így rusztikus hatást kelt.

A közönségszolgálati munkatárs fejében máris indul a kereső-program, és a másodperc törtrésze alatt megjelenik az alkalmazandó hely: az anyagnévi jelzős kapcsolatok írásszabálya (AKH. 1984. 115. pont). E szerint az anyagnévi jelzőt, ha egyszerű szó, egybeírjuk a nem összetett fővevekkel (pl. *téglaburkolat*), ha viszont a kapcsolat bármelyik fele összetett szó, akkor a különírás a helyes (pl. *műanyag burkolat* vagy *csempe diszburkolat*).

A *bontott téglá* azonban jó szöveget üt az ember fejébe, mert anyagnévi jelzőként se nem egyszerű, se nem összetett szó, hanem szerkezet. Arra vonatkozóan semmi eligazítást nem kapunk, hogy mit tegyünk ilyen esetben. Nem mondhatni pedig, hogy ritka lenne az ilyesféle jelző (pl. *trópusi fa bútor*; *angol szövet öltöny*; *valódi bőr cipő*; *tömör fa ajtó*). Íme a probléma, amelyet a szabályzat fölényes ismeretében és metsző logikákkal egy csapásra meg fogunk oldani. Lássuk tehát a szigorú logikai rendben egymást követő lépéseket, az algoritmust! (A nyilvánvalóan szabálytalan formákat *-gal jelölöm.)

1. bontott téglaburkolat

Ez a „nyers”, kiinduló szerkezet, amely jelöletlen, és nem vesz tudomást az anyagnévi jelzőről mint helyesírási kategóriáról. Keressünk valami megoldást!

2. bontott téglaburkolat

Korrekt az írásmód, érvényesül az anyagnévi jelzőkre vonatkozó szabály, de még a vak is látja, hogy ez más jelent, mint amit mondani akarunk! (A [meg]bontott téglaburkolat alól előtűntek a freskók.) A naivak boldogan könyvelhetik el, hogy a helyesírásnak „értelme” is van, mi azonban nem érhetjük be ennyivel. A szerkezet valódi értelmét kell tükröznie az írásmódnak, ha lehetséges.

3. *bontotttéglaburkolat → bontott-téglaburkolat

Kétségtelenül látható a megoldásra irányuló szándék, de az eredmény felemás. A kiindulás az, hogy érzékeltetni kell valahogy a szorosabb összetartozást a jelzős szerkezet tagjai között (mondjuk egybeírással), és az anyagnévi kategória is érvényre jut (különírás). Az első lépés kétszeresen is helyesírási nonszensz, mert (1.) három azonos mássalhangzó nem kerülhet egymás mellé, (2.) azt sugallja, hogy egy sima jelzős szerkezetet jelentésváltozás nélkül is egybeírhatunk (pl. **régitéglá*, **piros-téglá*). Gyakran előforduló hiba, de a **a piros-téglás épület* és a **kékszemű lány* típusú szerkezetes jelzőket sem írhatjuk egybe! A jelzői rész kötőjelezése tehát formai kényszer eredménye, az egybeírás ellen pedig elvi kifogásunk van. Ez a kísérlet valami mozgószály-szerűség, de nem az, mert megáll a félúton. A mozgószályok rejtelmeibe be nem avatottak legtöbbször szintén eddig merészkednek, amikor ilyen formákat tartanak szabályosnak: **használatú kereskedés*, **veszélyeshulladék tároló*.

4. *bontotttéglaburkolat → *bontott-téglaburkolat → bontott-téglaburkolat

Megpróbálkozhatunk a valódi mozgószályal is, de akkor el kell tekintenünk az anyagnévi kritérium alkalmazásától. A végeredmény mégsem tükrözi a szabály célját, a szerkezetet alkotó tagok logikai viszonyának jelölését, ugyanis a már látott formális kritérium (a „három mássalhangzó tilalma”) felülírja a logikát. A második lépésben előállított két kötőjeles változat viszont elfogadhatatlan helyesírási szempontból, ezért a második kötőjellel fájó szívvel le kell mondanunk, így marad az első. Végeredményben tehát két helyesírási képtelenséget átlépve sikerül eljutnunk a logikátlan helyű kötőjelezéshez.

5. bontott-téglaburkolat

Ez csak látszólag azonos a 3. megoldás eredményével, mert más a kiindulás. A kötőjelhasználat itt önkényes. Nem az összetéti határra került három azonos mássalhangzó miatt írjuk így, hanem eredetileg is így gondoltuk (**piros-téglá*). „Ha nem jó egybeírva, de különírva se, akkor írjuk kötőjellel!” Tipikus érvelés a kérdezők logikája szerint, de, sajnos, egyetlen szabályponttal sem lehet alátámasztani.

6. bontott-téglaburkolat

Elméleti lehetőségként felmerülhet, hogy az egész szerkezetet tekintsük egy háromtagú összetételnek, amelyet a hosszúsága okán kötőjelezni kell. A kötőjel persze a jól ismert formális kényszer miatt megint rossz helyre kerül, de ennek a „megoldásnak” ez a legkisebb baja.

7. bontott-téglaburkolat

Egyetlen lehetőség maradt, az eredeti „rossz” különírás. A kör tehát bezárult, a kígyó a saját farkába harapott.

A legelvetemültebb helyesírás-rajongók kivételével mindenki felmerülnek ilyenkor hasonló kérdések: Mire volt jó az egész hókuszpókusz, ha ugyanoda jutottunk, ahonnan elindultunk? Megengedhető-e, hogy egy helyesírási szabálypont ilyen csűrű-csavarásra kényszerítse a szerencsétlen – mert szabálytisztelő – írástudót, aki csupán helyesen szeretné leírni azt a bizonyultnak semmiképpen nem nevezhető szerkezetet, hogy *bontott téglaburkolat*? Vajon megéri-e ez a sovány eredmény az elvesztegetett időt és fáradságot, amit jobb ügyszó méltó buzgalommal rá áldoztunk? A választ mindenki megadhatja magának.

Tehát visszatérve az eredeti problémához: kénytelenek vagyunk beérni a jelöletlen szerkezettel, és nem veszünk tudomást az anyagnévi jelzőről. És egyáltalán, miért ne lenne jó megoldás a jelöletlenség? Semmilyen értelmezési gondot nem okoz, és analóg szerkezetek is támogatják (*piros téglás ház* stb.). Az egész megspórolhattuk volna, ha az anyagnévi jelző fogalmát ki se találjuk mint helyesírási kategóriát, mert ugyan mit nyertünk vele? Esetleg lehet valamilyen jelentéstani érvelés találni az egybeírásra, de a különírást csakis egy formai kritérium „indokolja” (a szerkezet valamelyik fele összetett szó), ráadásul mindezzel egy újabb helyesírási koloncot vettünk a nyakunkba. Mesterségesen létrehozott tehát egy problémát (amikor alkottunk egy felesleges szabályt), amiből újabb problémácska bújik elő, amelyet újabb szabályponttal kell orvosolni. (Ez utóbbit teszi például az Osiris Kiadó Helyesírás című friss kötete, amikor bevezeti az ún. anyagnévi mozgószály fogalmát, és a fenti „megoldások” közül a harmadikat javasolja.)

Ez a jelentéktelen téglágy arra is rávilágít, hogy amikor valóban eljön az ideje a helyesírási szabályzat alaposabb felülvizsgálatának, dönteni kell, melyik utat válasszuk: a még részletesebb szabályozást, a rendszer további finomítását, tehát a szabálypontok szaporítását, vagy támogassunk inkább egy egyszerűsítési törekvést, amely nem akar minden téglára címkét ragasztani, megengedőbb az alakváltozatokkal szemben, ugyanakkor igyekszik visszaszorítani a logikátlan (hagyományos) formákat. A „közönségszolgálat” addig is hányódik kétség és remény, Szkülla és Kharübdisz között, mert neki kell döntenie, merre kormányozza a hajót.

Kardos Tamás

Új szavak, kifejezések (32.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemléljük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

bumeráng kölyök – válás, szétköltözés után a szüleihez visszaköltöző gyerek (Magyar Nemzet, 2004. szept. 25.).

csépéhás – csirke-, pite- és halkészítő munkás egy gyorsétteremben.

elektrosmog – elektromossággal teltetett környezet; a környezetszennyezés egyik fajtája.

HACCP – nemzetközileg elfogadott szisztematikus módszer az élelmiszerek biztonságának megteremtésére, a lehetséges veszélyek és kockázatok kiszűrésére; Magyarországon 2004-től vezetik be. Angol eredetije: Hazard Analysis Critical Control Point = Veszélyelemzés Kritikus Szabályozási Pontok. Magyar kiejtése még ingadozik: háacécépé ~ háccécépé. Felbukkant ez a tréfás megnevezése: *hapci*.

ifa – idegenforgalmi adó (mozaikszó); egy változata: *ida*.

kapunyitási pánik – a fiatalság egyre nagyobb részét érintő félelem az önálló életkezdestől, a szülői ház biztonságától való elszakadástól (Magyar Nemzet, 2004. szept. 25.). A *kapuzárás pánik* mintájára alkotott kifejezés.

kartellmutyizás l. *mutyis privatizáció*

márkamániás – (divat)márkához ragaszkodó.

mutyis privatizáció – titokban, a színpalak mögötti megegyezéssel történő magánosítás (Népszabadság, 2004. július 24.). Változata: *privatizációs mutyizás*: „Vége a privatizációs mutyizás időszakának...” (Blikk, 2004. júl. 28.) vagy *kartellmutyizás*: „a közpénzügyi államtitkár nem lépett közbe az autópálya-építő cégek »kartellmutyizása« kapcsán” (Népszabadság, 2004. júl. 28.).

nmsi – a nagy magyar sárga irigység rövidítése (mozaikszó). Kiolvasva: enemesi.

öcsi – kis fa célgolyó a francia pétanque játékban.

privatizációs mutyizás l. *mutyis privatizáció*

retro – egy korábbi (legendás) korszakból való szokás vagy tárgy jellemzésére használt melléknév. Pl. *retrostílusú étterem*, *retróra van csinálva*, *retrojeans*. Korunkban leginkább a hatvanas-hetvenes évek stílusára utalnak vele. A latin *retro-* (hátra-, vissza-) előtagból keletkezett önálló szó a magyarban. Önálló életében várhatóan a *retró* helyesírási forma fog meghonosodni.

zárífűlés – zárnak illetéktelen, de ronsolás nélküli felnyitása; betörési módszer. „A *zárífűs* betörő a szakma krémjéhez tartozik” (Népszabadság, 2004. júl. 27.).

zárífűs l. *zárífűlés*

B. G.

interkht@freemail.hu
balazsge@due.hu

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

Balázs Géza szerk.: A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I–II. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004.

Bozsik Gabriella – V. Raisz Rózsa: Helyesírásunk időszerei kérdései a 21. század kezdetén. Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Eger, 2001–2002. [2004.]

F. Kovács Ferenc: Magyarul, csak magyarul! Antológia Kiadó, Lakitelek, 2004.

Gósy Mária: Fonetika, a beszéd tudománya. Osiris Kiadó, 2004. (Osiris tankönyvek)

Hódi Éva szerk.: Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, 2003. október 9–11. Ada, 2004.

Jenei Teréz – Pethő József szerk.: Stílus és jelentés. Tanulmányok Krúdy stílusáról. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Kurtán Zsuzsa – Zimányi Árpád: A nyelvek vonzásában. Köszöntő kötet Budai László 70. születésnapjára. Eger–Veszprém, 2004.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Lakatos Iona, P. – T. Károlyi Margit: Nyelvetés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Péntek János szerk.: Magyarul megszólaló tudomány. Apáczai Enciklopédiájának ösztönzése és példája a magyar tudományos nyelv és stílus megteremtésében. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004.

Tolcsvai Nagy Gábor: Nyelv, érték, közösség. Gondolat, Budapest, 2004.

HÍREK

2004. szeptember 30-tól október 2-ig tartották a szlovákiai Paláston a Gramma Nyelvi Iroda szervezésében az *I. alkalmazott nyelvészeti műhelytalálkozót*, melyen 16 előadás hangzott el a nyelvművelés, nyelvi tervezés kérdéseiről. A konferencián szerkesztőségünket **Kemény Gábor** képviselte *Megújulóban a Nyelvművelő kézikönyv* című előadásával.

*

A magyar nyelv Európában címmel anyanyelvi konferenciát rendezett a XV. kerületi önkormányzat 2004. október 8-án Balassi Bálint születésének 450. évfordulója alkalmából. A konferencián a magyar nyelv határon túli oktatásáról hangzottak el beszámolók, valamint előadást tartott **Adamkné Jászó Anna, Balázs Géza, Gremesperger László, Kálmán László, Molnár Ildikó** és **Pomogáts Béla**.

*

Az Akadémiai Könyvkiadó, az MTA Szórtári Munkabizottsága és a Tinta Könyvkiadó 2004. október 19-én tartotta meg a Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központban *I. Szótárnap* című szakmai rendezvényt. **Bucsi Szabó Zsolt**nak, az Akadémiai Kiadó igazgatójának bevezető szavai, valamint **Vizi E. Szilveszter**nek, az MTA elnökének és **Kiefer Ferenc**nek, az MTA I. Osztálya elnökének köszöntő szavai után **Grétsy László, Király Zsolt, Klaudy Kinga, Prószyk Gábor, Pusztai Ferenc** és **Várad Tamás** tartott előadást, majd **Rékai Gábor** vezetésével kötetlen kerekasztal-beszélgetés folyt a szótárakról.

*

A Veszprémi Egyetem az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékével közös rendezvényen köszöntötte 70. születésnapja alkalmából **Budai László** professzort. Tudományos előadást tartott **Bárdos Jenő, Czeglédi Csaba, Földes Csaba, Lengyel Zsolt, V. Raisz Rózsa** és **Zimányi Árpád**.

*

Elhunyt **Kövesi Józsefné** – **Ica néni** – Kazinczy-díjas és Apáczai-díjas gimnáziumi tanár, Mohács város díszpolgára, aki 58 évig eredményesen tanította diákok sokaságát anyanyelvünk helyes és igényes használatára – „Beszélni nehéz!” kört is vezetve.

*

Lapunk szerkesztőségének tagja, **Balázs Géza** kapta meg 2004-ben a Hemingway Alapítvány *Pethő Sándor-díját*. A díjat 2004. október 14-én vehette át a Magyar Tudományos Akadémián.

*

A Magyar Rádió 2004. december 3-án rendezte meg IV. anyanyelvi konferenciáját a rádió Márványtermében.

*

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága XI. anyanyelvi konferenciáját a tervek szerint 2005. augusztus 22–25. között tartja Komáromban.

PONTÓZÓ

Mindenekelőtt az idei 3. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Rejtőzködő helységnevek. 1. Hejőbába. 2. Aggtelek. 3. Cakóháza. 4. Lábatlan. 5. Romhány. 6. Mórág. 7. Vámoscsalád. 8. Alibánfa. 9. Becsvölgye. 10. Szemere.

II. Halálos szerelem. 1. Quételet. 2. Utrechti. 3. Idegsejt. 4. Nagymama. 5. Tátorján. 6. Istvándi. 7. Parsifal. 8. Operabál. 9. Realista. A két regényalak Quintipor és Titanilla, a regény Az aranykoporsó, a szerző az 1879. július 17-én, 125 évvel ezelőtt született Móra Ferenc.

III. Két aszparanta. A) 1. Takargat. 2. Gaz. 3. Balga. 4. Sanyargat. 5. Zacc. 6. Kamra. 7. Dagad. 8. Talp. A kezdőbetűkből – esetleges a-kiegészítésekkel – összeolvasható szó: tagbaszakadt. B) 1. Fa. 2. Rajz. 3. Gazdag. 4. Taglal. 5. Laza. 6. Napa. Az összeolvasható szó: faragatlan.

IV. Szótárgalindrom. 1. Tevéd tibeti védte. 2. Ravasz tanács tavaszra. 3. Papi falon (vagy: fali) fapipa. 4. Hat remek gyermekre hat. 5. Sárvári nyári vásár.

V. Szakonyi Károly a nyelvről. Ha valaki nem ér el a szavak lelkéig, hiába formálja elbűvölően a mondatait.

Azok közül az olvasóink közül, akik megfejtésükkel megszerzték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban: Bacskó Józsefné, Balassagyarmat, Mártírok útja 59. (2660); Balog Lajos, Kiskunhalas, Liget u. 3. (6400); Faltysné Ujvári Anna, Pécs, Szántó Kovács János u. 6/A, IV. 14. (7633); Kling Gáborné, Mohács, Radnóti ltp. 22. fsz. 3. (7700); Korechny Zsemberi Erzsébet, Jászkisér, Akácfa u. 30. (5137); Krúdy Gyula Gimnázium beszédművelő körei, Nyíregyháza, Epreskert u. 64. (4400); Pusksné T. Lili, Budapest, Kis Korona u. 14. (1036); Szabó Lászlóné, Kazincbarcika, Pollack M. u. 2. 6/3. (3700); Turó Mária, Komárom, Mártírok útja 21/A (2900); Zsigmond Mária, (4000) Sepsiszentgyörgy, Str. Császár Bálint Nr. 3. Bl. 7/C/5., Románia. Nyereményükhöz gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Ide – oda. Rejtvényünkben az első sor balról jobbra halad, a második egy négyzetnyi lejjebb lépés után jobbról balra, és így tovább. Könnyíti a megfejtést, hogy azok a betűk, amelyek a következő meghatározás sorszámát is tartalmazó négyzetekbe kerülnek, kétszer is „szerepelnek” a megfejtésekben: az előző meghatározásnak megfelelő szó utolsó, egyszersmind a következő szó első betűjeként. Ha olvasóink helyesen válaszoltak a meghatározásokra, akkor az első és az utolsó oszlopban egy-egy magyar író nevére bukkanhatnak. A két író nyolc-nyolc betűjegyéből álló nevéért – ezt a két nevet kell beküldeni – nevenként 8, összesen 16 pontot szerezhetnek.

- Hadi siker. 2. Modell.
- ...-akaratlan. 4. Lemerül.
- Statisztikai intézményünk. 6. „Armada”.
- Ahol valami büzlík.
- Landol. 9. Íróasztali kel-lék. 10. Kíván.
- Magyar festőművész.
- Becézett férfinév.

1								2
					3			
4								5
7							6	
				8				
							9	
				10				11
				12				

II. Egy cí-met ke-re-sünk! A cím, amelyre rejtvényünk szótagokra bontott címével utalunk, egy, az idei könyvhéten megjelent prózai műnek a címe. A mű szerzője egy ma élő, már nem fiatal írónk. Ha olvasóink helyesen válaszolnak az első meghatározásokra, majd úgy tesznek a válaszul írt szó elé, mögé, vagy akár szűrnak be a belsejébe egy-egy szótagot, hogy ilyen módon keletkezett szavuk egyúttal a második meghatározásra is feleljen, akkor már rá is letek a megoldásra. Akkor már csak össze kell

olvasniuk fölülről lefelé a beírt szótagokat! Az így megtalált cí-mért 15 pont, a mű szerzőjének nevéért további 5 pont jár.

- Előkelő – ilyen szabású szoknya is van:
- Esetleg – a szóban forgó eseményt követően:
- A tömeg mértékegysége – kiszögellő:
- Valamire leplet tesz – gondörít:
- A lakás egyik helyisége – vezetékrendszer:
- Rostál (magvakat szennytől megtisztít) – sietve továbbáll:
- Igen apróra őröl – mennyiségileg növel:
- Egyik szemével hunyorít – gyászleplet:
- Patás háziállat – eltakarodik:

III. Nyolcszor nyolc. Megfejtőink az ábra helyes kitöltése után a bal felső sarokból kiindulva átlósan a jobb alsó sarokig egy neves magyar festő olajképének címére találhatnak. Ha a sorokat ügyesen átrendezik, ugyanebben az átlóban egy másik festményének címére is rábukkanhatnak. Mi a két – a Magyar Nemzeti Galériában látható – olajkép címe és száz éve elhunyt alkotójuk neve? A képek címéért 5–5, a festő nevéért további 10 pont jár.

- Direktor
- Dán mesemondó
- Örökség
- Vízhatlan ponyva
- Kesztyűs sportoló
- Zajos, táncos vigalom
- Győztes hölgyversenyző
- Folyócska

IV. Szó-met-szó. Nyelvünkben szép számmal vannak olyan háromtagú szavak, amelyeknek első és harmadik szótagja megegyezik (*paripa, levele, tibeti*). Ugyancsak jó néhány szóban ezek kancsalrímszerűen váltakoznak, vagyis a mássalhangzók megegyeznek, míg a magánhangzók – akár hosszúságban is – különböznek egymástól. Ilyen szó például a rejtvényünk címével szolgáló *szó-met-szó* is. A következőkben tíz olyan szótagot sorolunk fel, amelyet olvasóinknak jobbról és balról egy-egy odaillő, a *szó-met-szó*-éhoz hasonló magánhangzóváltó szótaggal kell kiegészíteniük. Ahol megfejtőink több megoldást is találnak, ott elég ezekből egyet kiválasztaniuk. A helyes megoldásért szavan-ként 2 pont jár.

- fel-; 2. -ge-; 3. -kép-; 4. -mány-; 5. -nyő-; 6. -per-; 7. -ra-; 8. -ri-; 9. -va-; 10. -ven-.

V. Márai Sándor a nyelvről. Keresztrejtvényünk fő soraiban ezúttal másfél évtizede elhunyt, világszerte ismert írónknek egy nyelvünkkel kapcsolatos, igazi „márais” gondolatát rejtettük el. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 101 pont, de már 80 pont is elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban, mint mindig, most is tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2005. február 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122. Minden rejtvénykedvelő olvasónknak a rejtvényekkel való sikeres megbirkózást, hozzá jó szórakozást, egyúttal pedig boldog új esztendő-t kívánnak a Pontozó rovat gazdájával, **Grétsy Lászlóval** együtt a rejtvények készítői:

Bencze Imre (IV.), Doroszalai Elekné (II.), Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (V.)

MÁRAI NAPLÓJÁBÓL

1	2	3	4	G	5	6	7	8	9	10	11	12	13
14					15						16		
17				18		19			20				
21			22		23			24				25	
26							A		27			28	
CS													
29			30				31	32		33	34		
35		36				37			38				39
40					41					42		43	
		44		45						46			
	47					48			49				50
51				52	53			D	54			55	
56			57						58				
59		60					61					62	
63						64			65		66		
67											E		

VÍZSZINTES: 1. A Márai-idézet első része. 11. Kerttulajdonos szégyene! 14. Erejét megfeszítve igyekszik. 15. Kalászosból kötött nyaláb. 17. Tibeti gyapjas állat. 19. Te és társaid. 20. Szundikál. 21. Égig érő növény a mesékben. 24. Portékán ellenértéket feltüntet. 25. Udvariatlan, lekezelő megszólítás. 26. Az idézet második része. 27. Középen sima! 28. Borítókösér. 29. Az asztácium vegyjele. 30. Bolgár és török autók betűjelzése. 31. ... fiai; Kákosy László 1979-es kötete. 33. ... Sharif; egyiptomi születésű filmsztár. 35. Az összes ütés hazavitele, a kártyázók műszavával. 37. Iskoláinkat „behálózó” információs rendszer. 40. Vaskező örmény uralkodó a 10. században. 41. Bolt. 42. Furfangos székely. 44. Elegáns női ruha. 46. Résen keresztülbújtat. 47. Fialat kancelláriai titkár Schiller Ármány és szerelem című tragédiájában. 48. Délután, röv. 49. USA-beli szabvány. 50. Kémény szélei! 51. Ond vezértársa. 52. Ária vége! 56. Rangjelző előtag. 57. Ambrus ...; kortárs színész. 58. Kotor montenegrói kikötőváros olasz neve. 59. A rejtvényfejtők írószköze. 61. Ezen a napon. 62. Vízi átkelőhely. 63. A családhoz tartozó. 66. Széke decemberben készül! 67. Angol férfibecenév.

FÜGGŐLEGES: 1. Vízi jármű forgó alkatrésze. 2. Makacs, nyakas. 3. Van hajléka. 4. A laurencium vegyjele. 5. Madzag vége! 6. A Simeon család című regényciklus írója (Sándor). 7. Sportbajnoki osztály! 8. Én, olaszul. 9. Tó a Lappföldön. 10. Néhai komikus színész (Béla). 11. Kötszer. 12. E Shakespeare-darab légi szelleme Ariel. 13. Rövid, zsinóros férfikabátot viselő. 16. Kötőszó, röv. 18. Csittet követi, de nem csend! 22. Noha. 23. Finnugor, röv. 28. Negatív elektród. 32. Az édes ...; Federico Fellini filmje. 34. Nem ajándékoz el. 36. Fittipaldi és Mansell is volt az autóversenyzője ennek a forma-1-es „istállónak”. 37. Szüretel. 38. Pitétöltelék! 39. Előkelő az ilyen hintó. 41. Széken pihen. 43. A vízben rendkívül ügyesen mozgó vadkacsa. 45. Az idézet harmadik, befejező része. 46. Régészeti feltárást irányító. 47. A ... bárdok; Arany János történelmi balladája. 49. Helység Kisbér közelében. 51. Partdobás, a futballszurkolók szavával. 53. A Zsubiabá című regény írója (Jorge). 54. Lótenyészetéről híres floridai város, Marion megye székhelye (OCALA). 55. Ritka, latinul. 57. Kaukázusi falutípus. 60. Olyan toldalék, amelyet semmilyen szóelem nem követhet. 61. Szed a leve-sztárból. 64. Belügyminisztérium, röv. 65. A jód és a bór vegyjele. 66. Léc végei!

Schmidt János

Szűkülés, szűkölés

A legnagyobb sztárcsináló a sajtó, ha úgy tetszik, a média, de akkor inkább már a médiamesterkedés. Sztárolják az aki vonatkozó névmási kötőszót is. Bemutatom karrierének eddigi útját, sajtó-sajtcédulákból kirakva: a család, a párt, a kft., aki..., tehát gyűjtőnevek után; a kutya, a galamb, az oroszlán, aki..., állatnevekhez kapcsolva; a rózsza, a dinnye, a faszor; aki..., a növényeket illetően; a bolt, az autó, a kamera, aki..., tárgyakra visszautalva; s íme, a legújabb megjelenés: „Az olyan gazdasági helyzetben, akiben jelenleg vagyunk, kevesebb pénz jut beruházásokra” – olvastam az egyik napilapban. Hasonló adatokat idézek: a közvélemény, aki..., a konszenzus, aki..., tehát a fogalmak is megérdemlik már a csak személyeknek járó aki-t. Ez a jelenség, az ún. akizás a nyelvi egyszerűsödés, szűkülés folyamatába tartozik. Visszaszorul az amely, az amelyik, s már az ami is. Ismerethiány tesz divatot? A kényelem? Mindkettő. De főleg a harmadik ok: a gyorsuló közlés félresodorja a válogatás, a kiválasztás szempontját. „Praktikusabb”, könnyebb és gyorsabb mindig csak egy gombot nyomogatni; mint többől az éppen megfelelőt választani.

Nem csak „vízszintes síkon” látjuk az aki menetelését, ahogyan eljutott a barátom, aki helyes egyeztetéstől a helyzet, aki szabálytalan kapcsolásig. „Függőleges” mozgást, normaszüllyedést is tapasztalunk. Figyeljék meg a változásokat egy összeállított példamondatban, amely azonban hitelesen jelzi a mai irányt. A helyes alapon dat: „Befogták azokat a madarakat, amelyek védelmét törvény írja elő.” Egy szinttel lejjebb: „azokat a madarakat, amiknek védelmét...” Még lejjebb: „azokat a madarakat, akiknek védelmét...” A földszint, ahová megérkeztünk: „azokat a madarakat, akinek védelmét...” Tehát már a számbeli egyeztetés is elmarad!

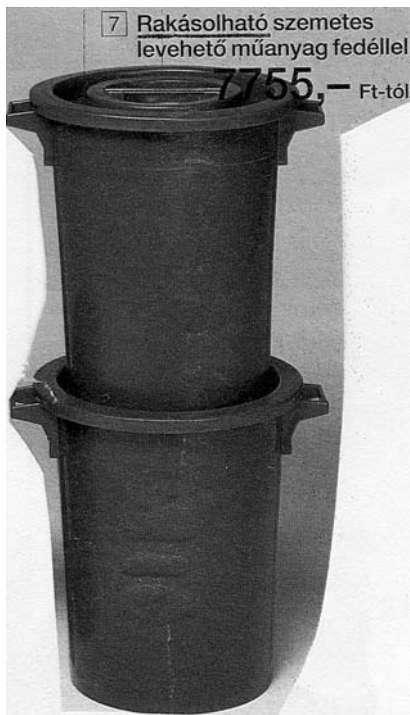
Megemlítek még két jelenséget – a szűkülés miatt szűkül az ember. A -ba, -be határozórag a hol? kérdésre már írásban is gyakran kiszorítja a -ban, -ben-t: „a tévébe szerepel” – áll nyomtatásban. Útilaput kötöttek a két számnévi jelző talpa alá is; ma már szinte általános a kettő ember, kettő épület, kettő nyilatkozat – nem telefonon, nem statisztikai beszámolóban (az egyértelmű közlés céljából), hanem újságcikkben.

Ne essünk azért kétségbe, bocsánat: kettőségbe, inkább haladjunk a korral. Felhívom olvasóim figyelmét arra, hogy utoljára csendül fel így, ezzel a szöveggel az Egy cica, két cica, száz cica, jaj...” kezdetű nóta. Ezután így hangzik majd: „Egy cica, kettő cica, száz cica, – jaj!”

Koltói Ádám

Elhangzott a Tetten ért szavak című rádióműsor 2004. május 5-i adásában. (A szerk.)

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Kicsi a rakás... Ezért *rakásolhatunk*. Új, tömör kifejezés. (B. G.)

SZEMÉLYES MEGHÍVÓ

SZEPT. 23. 10 ÓRA
VÁROSI KÖNYVTÁR
TÖKÖLI U. 19. KEZDÉS ELŐTT
AZ EGÉSZSÉGÉRT INGYENES
VÉRYOMÁSMÉRÉS

Sorsoláson résztvevő NEVE (kérjük ezt otthon kitölteni):

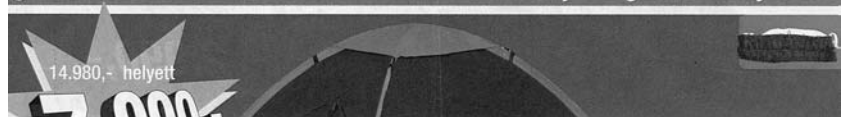
Belépő díj 50Ft, de az első 30 érkezőnél ingyenes, csak felnőtteknek, jöjjön időben!

Tehát az *érkezőnél* (-vel?) együtt a díj is beléphet a tájékoztatóra? (A beküldő **Tolnai Gábor** a budapesti Baár–Madras Református Gimnáziumból.)

... csak tiszta forrásból.

get movin' start livin'

mozdulj meg és kezdj élni

Bartók Béla egészen bizonyosan nem így képzelte el a tiszta forrást! (Beküldte **Varga András**né pécsi olvasónk.)

ETES 2004. június 9.

MEGHÍVÓ
KEZDJE NÁLUNK A NAPOT!
Buda legszebb kertjében
a legfinomabb süteményekkel
várjuk vendégeinknek!

Sütemények elvitelre, torták megrendelésre,
fagylaltkelyhek, kávékülönlegességek,
hidegtálak!

Café Jarden Cukrászda
H- Budapest, ...

Lapunknak nem tárgya a francia helyesírás, de az, hogy az idelátogató külföldiek kinevetnek-e, netán le-sajnálják-e bennünket, az (talán) igen. Tehát a Kert Cukrászda (?) nevét így kellett volna helyesen írni: *Café Jarden* (é-vel és i-vel). Remélem, csupán a hirdetésben írták el, mert különben nem lesz *hab a tortán* az a költség, amelybe a felirat kijavíttatása kerül! (K. G.)

Elfelejtettük, hogyan kell levelet címezni

A helyesírást pedig meg se tanultuk. (Holczér József leleménye és véleménye.)

Kellemes ünnepeket!

A Mikulás tanácsa:
A Mikulás se tud segíteni, ha nem vagy hitelképes, és nem telik a banki törlesztőrészekre. Ezért alapította az EGT Credit Kft. a bankon kívüli lakásépítő alapot, az „Én új házam”. Most az ünnepi kedvezménynek köszönhetően saját lakást vagy házat vehetsz kamatmentes részletre, rejtett jutalékok nélkül.

Reméljük, a sok részlet mellett egy helyesírási szótárra is *telik*... (B. G.)

ha fel van tüntetve a küldeményen. A postások most úgy érzik, ideje, hogy ismét felhívják a pontos címzés fontosságára a figyelmet. Ezért a nyomtatott médiában és a postahivatalokban megtalálható *brossúrákban* tájékoztatják az embereket arról, hogyan kell pontosan megcímezni egy levelet.

A legfontosabb a címzés sorrendje (a címzett neve, helységneve, utcaneve, amely után a házszám is fel van tüntetve, illetve emeletes ház esetén az emelet és az ajtó száma is, majd legvégül az irányítószám) és a feladó nevének és címének feltüntetése a boríték bal felső sarkában.

A hirdetőnek pedig helyesírást kellene *tanulnia!* (A hirdetésnyre az Arany János utcai metróállomás környékén bukkant rá **Török András** olvasónk.)